

FREE THOUGHT.

Mėnesinis Iliustruotas Mokslo ir Literatūros Laikraštis, leidžiamas Bendrovės "Laisvoji Mintis" Chicago, Ill. ir Scranton, Pa.

All communications must be addressed to "Laisvoji Mintis", 3252 So. Halsted St., Chicago, Ill., or 1401 N. Main Ave., Scranton, Pa.

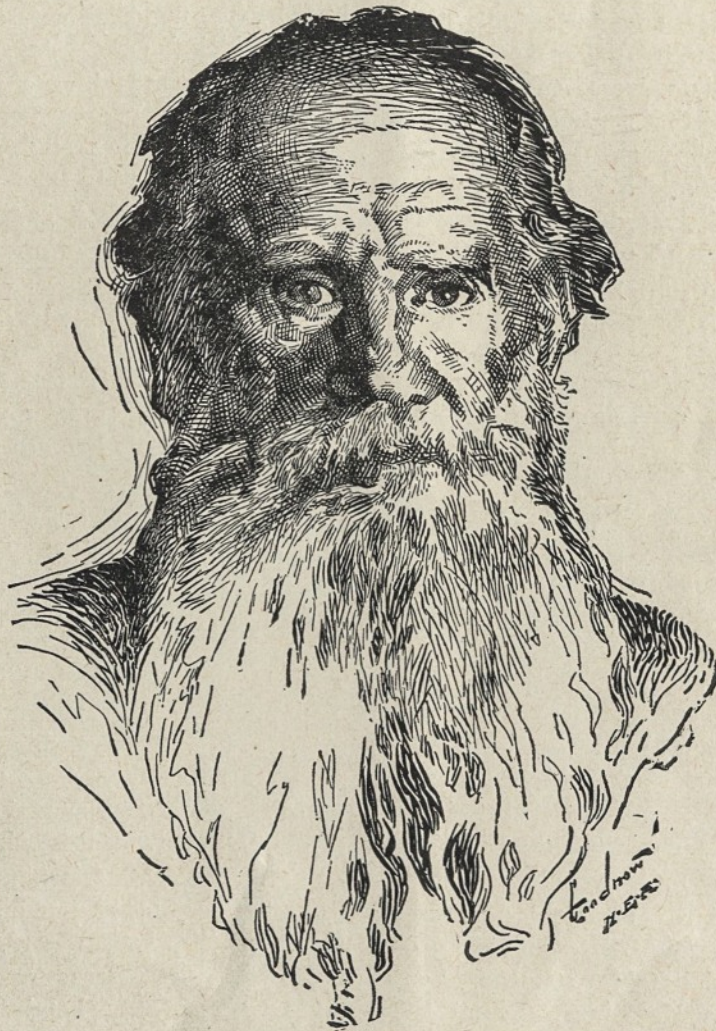
No. 11

Chicago, Ill. & Scranton, Pa., Gruodžio (December) Mėnuo, 1910 m.

I METAI
I-st YEAR

Application made for entry as Second Class Mail Matter at the Post Office at Chicago, Ill.

Manager A. Olszewski, 3252 So. Halsted St., Chicago, Ill.

Levas Tolstoi'jus

Gimė 28 rugpjūčio 1828 m. — Mirė 20 lapkričio 1910 m.

Levas Tolstojus.

20 lapkričio 1910 m. pasimirė įžymiausias Rusijoje ir žinomas visam pasauliui žmogus, grovas Levas Tolstojus.

Žemiaus paduodame skaitytojams keliais ruožais apibrėžę Tolstojaus gyvenimą ir trumpą pažvalgą į jo, kaip rašytojo ir filosofo, darbus.

Tolstojus gimė 1828 m. 28 rugpjūčio savo motinos dvare Jasnaja Poliana, Tulos gubernijoje. Anksčiau pasimirus tėvams, Levą ir jo brolius bei seseris pasiėmė globon viena jų giminaitė, o paskui ir kiti giminės. Mokslus ėjo Tolstojus Kazanijos universitete, pastojęs tenai į rytinių kalbų skyrių. Nepasisiekus gerai išlaikyti kvotimus į antrą kursą, T. meta minėtą rytinį fakultetą ir pereina į tiesų, arba juridiką. Tuomet, Tolstojaus laikuose, tūli studentai negalėjo pasikakinti ne tik viešpatavusia universitetuose tvarka, bet ir profesoriais, nes jų mokymas nebuvo tikęs; juo labiau Tolstojus, iš prigimimo gabus ir mąstantis žmogus, negalėjo pasikakinti tuo, ką rado mokykloje; tad, išbuvęs ant juridikų fakulteto du metus, pasitraukė ir visai apleido Kazaniją. Manė paskui važiuoti Peterburgan, kad užbaigus mokslą, bet nepoilgam šis planas griuvo ir Tolstojus apsigyvena kaime, kur išbuvo iki 1851 m.

Šiais metais jis važiuoja Kaukazan pas savo vyresnįjį brolių, tarnavusių tuokart artilerijoje; ir Levas pastoja kariumenėn ir paskui dalyvauja garsioje Sevastopolio karėje.

Sevastopolio karė tokią turėjo įtaką ant jauno Tolstojaus, kad jis išėjo iš kariumenės, ir beveik nuo to laiko jame užsižiebia naujos mintys, gema nauji idealai. Paskui tūlą laiką praleido užsienyje, kur studijavo pedagogiką ir, iš dalies, susipažino arčiau su Vakarinių Europos filosofija.

Nuo to maž-daug laiko Tolstojus ir tampa rašytoju. Pirmutinis jo, taip sakant, bandymo raštas, antgalviu "Dietstvo" (Kūdykystė) pasirodė kiek anksčiau (1852 m. 6 rugsėjo, laikraštys "Sovremennik"), bet jame niekas neatsispindi iš Tolstojaus naujųjų minčių. Tik po Sevastopolio kare prasideda tikrasai darbas.

Iš pradžių Tolstojus buvo pasišventęs platinti savo idealus dailioje literatūroje. Nerokuojant jo smulkesnių raštelių, paminėtini tokie stambūs, kaip "Karė ir Santaika" ir "Anna Karenina". Laikui bėgant, jis atsisako nuo dailiosios literatūros, jame dvasia persilaužia, jis virsta į liaudies mokytoją, beveik savų idėjų apaštalą ir naujos tikybos skelbėją. Tuo laiku jis tik retkarčiais grįžta prie dailiosios literatūros ir tais tarpais jis parašė tarp kitko: "Mirtis Ivano Iljičo", "Tamsos galybė", "Šeimininkas ir

darbininkas", "Kreicero Sonata", "Prisikėlimas" ir tt.

Sunku ir beveik nėra galima mažame straipsnyje apibūdinti Tolstojaus literatišką veikimą: tiek daug jis savo raštuose pajudina gyvų Rusijos gyvenimo klausimų, žmonių santykių, įvairių filozofiskų klausimų. Bet-gi iš daugelio jo veikalų (apysakų) aiškiai yra matoma, kad Rusijos ponija (barstwo), prie kurios ir jis pats priklausė, pragyveno savo laiką, privalo nusileisti nuo savo augštumos, eiti į liaudį ir susiliesti su ja, kad tuo būdu atlyginti liaudžiai už skriaudas, darytas per ilgus laikus. Be to ir geriausi "barstwo" norai, geriausi darbai bus bergždi, nieko neatneš žmonėms. Gal būti šitoji mintis ir vedė Tolstojų į liaudį.

Tolstojus, kaip filosofas, žiūri į gyvenimą taip, kad "žmogus", anot jo, "yra sutvertas laimei", "nelaimės paeina ne dėlei neturto, bet dėlei gausos", laimė yra kiekviename žmoguje, jojo doriškame išsitobulinime, tame, kad savo pavyzdžiu turėti dorą įtaką ant kitų". Jau vėlybesniame savo gyvenimo laike Tolstojus pradėjo remties tūlais evangelijos patarimais, ir iš tų jis išsirinko vieną už pamatą ne tik savo darbui, bet siūlė jį padėti visos žmonijos gyvenimo pamatan, būtent: "nesipriešink nelabam!" Jis geidė visą žmonių gyvenimą su visais jų santikiais remti vien meile. "Meilė, anot Tolstojaus, išriša visokių nesusipratimus žmonių gyvenime ir suteikia jiems didžiausią laimę." Bet "nėra kitokios meilės, kaip ta, kuri verčia atiduoti savo gyvastį už draugus. Meilė tik tada yra meilė, kuomet ji pati savimi yra pasiaukavimas..."

Skelbdamas meilę, kaip pamatą draugijimui žmonių gyvenimui, Tolstojus skelbė ir lygybę visų žmonių visuose gyvenimo santykiuose. Apie tai jis puikiai sako (tarp kitų) ir straipsnyje "Darbštumas, arba žemdirbio šventė" (1888 m.). Kalbėdamas apie dabartinę draugiją, Tolstojus reikalauja, kad visi, kas gyvas, dirbtų ir žemę greta savo kitokio užsiėmimo, nesa tik sunkus žemdirbio darbas, suartinantis žmogų su gamta, išstobūlina žmogų. Jis sako: "Męs taip užsipainiojome, pristatydammi sau tiek įtaisymų — ir tikėjimiškų, ir visuomeniškų, ir šeimyniškų, tiek taisyklių, kad anot Isaios: taisyklė ant taisyklės, taisyklė čia, taisyklė ten, — kad jau nustojome galės suprasti, kas yra gera, o kas nėra gera. — Žmogus laiko mišias, kitas rengia kariumenę ar mokesčius renka jos užlaidumui, trečias teisia, ketvirtas kningas studijuoja, penktas gydo, šeštas mokina kitus, ir dėlei tų užsiėmimų pasitraukia nuo žemės apdirbimo, užkrauna tą darbą ant kitų ir užmiršta tai, kad žmonės miršta badu ir nuo darbo, ir tai dėlto, kad būtų kas gieda mišias, kad būtų kas gina, kas teisia, gydo, mokina... bet pirmučiausia turi būti taip, kad niekas žmonių nemirtų badu..." Ir viskas taip dedasi dėlto, kad yra įvykęs "baisus

perskilimas į dvi klasi: žmonės neapkenčia vieni kitų ir savo neapykantą apdengia malonumu." Kitoje vietoje sakoma: "koksai gi gali būti didesnis žmogaus privalumas už tą, kad panaikinti tą nelygybę, prašalinti vargus..."

Daug galima būtų cituoti gražių vietų iš Tolstoi'jaus raštų. Bet gi pažinimui jo, iš minėtos pusės, manome, užteks augščiaus priverstų kelių sakinių. Ar Tolstoi'jaus idejos buvo Rosijos žmonėms išganingos ir ar jos sutiko su visos žmonijos pakraipa — ne dabar mums apie tatau spręsti. Žinome tiktai, kad jis yra atlikęs milžinišką darbą Rosijoje, kad jis sukėlė daugybę žmonių, ir kad, savo idejas platindamas, troško žmonijai laimės. Neveltui didesnė jo raštų dalis buvo ir, iš dalies, dar yra Rosijos cenzūros draudžiama; neveltui stačiatikių (pravoslavų) bažnyčia buvo Tolstoi'jų ekskomunikavusi.

Pastaraisiais metais Tolstoi'jus visą laiką dar triūsėsi apie žemę, tankiai laikydavo pašnekėsius su ūkininkais, skelbdamas jiems, kad "Dievo karalystė yra mumyse, kad nesipriešinant nelabam galima bus įgyvendinti pasaulėje meilę, kuria privalo vadovauties žmonės visuose savo santikiuose."

Nenorėdamas, kaip pats rašė savo moteriai, užbaigti savo gyvenimą perteklume, kas nesutinka su jo įsitikinimais, apleido savo dvarą Jasnaja Poliana, niekam apie tai nežinant. Astapove, ant geležinkelio stoties, apsirgo ir čia pas stoties užvaizdą pasimirė.

Nėra abejonės, kad numirus Tolstoi'jui, Rosija nusėjo jame vieno didžiausių mįslių, pastūmusio daugelį žmonių į kitokias minčių vėzes.

Iš daugybės Tolstoi'jaus pagamintų raštų mes beveik nieko neturime, išskyrus kelis smulkesnius raštelius*.

* *Kaukazo belaisvis*. Tilžė, 1894 m. pusl. 40.; *Pragaro atgijimas*, 1908 m. pusl. 22.; *Perbrangu ir Mikalojus Palkin* 20 pusl., *Ponas ir Bernas*, 1904 m. pusl. 60.; *Po Ketures dešimts metų*, 1905 m. 122 pusl.

Tautiečiai, į Kovą!

Buvęs Suvienytų Valstijų prezidentas Roosevelt, važinėdamas su prakalbomis, vienoje jų pasakė, kad išgelbėjimui draugijos nuo susiorganizavusių politiškių vagilių reikia naujos dvasios ukės. Susirinkę gi iš visos pasaulės Philadelphijoje 18 lapkričio skaitliu-je 1700 (žiūrėk *North Amerika*) misionieriai reikalauja, idant Kristus taptų pripažintas S. V. konstituci-

joje valdonu visų krikščionių, nesa iki šiam laikui konstitucija nepripažino Dievo žmonių valdonu.

Kad tie visų bažnyčių delegatai suvažiavo Philadelphijon ne juokų dėlei, matome aiškiai iš jų nutarimų tilpusių laikraščiuose. Štai kaikurie jų:

"I — Biblija turi iemties mūsų tautos įstatymai ir dora.

2 — Duokite mums Bibliją viešose mokyklose".

Toliaus rezoliucijoje kalbama, kad Suv. Valstijų atstovai Wachingtone turi priimti jau paduotąjį krikščionių reikalavimą įvesti į konstituciją Jėzų, kaip tautų valdoną; tas reikalavimas prasideda žodžiais: "Mes, Suvienytų Valstijų žmonės, pripažįstame Visagalingiausį Dievą, kaipo spėkos ir autoriteto šaltinį civiliskame šalies valdyme, ir Viešpatį Jėzų Kristų, kaipo valdoną tautų..." Ar neaišku, kur link eina dvasiškija, statydamą tokius reikalavimus.

Klausimas: kas gi valdė žmones Suvienyrose Valstijose? Visi mokantieji angliškai skaityti, pažvelgę ant piningo su užrašu "*In God we trust*", gali persitikrinti, kad dievas-doleris valdė ir tebvaldo žmones, nereikalaudamas kuningų Kristaus siūlomos pagalbos griuvančios krikščionybės sustiprinimui. Iš to matome, jog Suvienyrose Valstijose atsirado du išgelbėtoju: Roosevelt su naujos dvasios ukėsais, norinčiais išgelbėti šalį nuo politikierių vagiančių iš žmonių dolarius ir misionieriai su Kristumi.

Matydamas tokius mūsų išgelbėtojų reikalavimus ir žinodamas, kad dauguma gyvenančių S. Valstijose lietuvių neturi dar tiesos vadinties geros dvasios ukėsais, laikau už priedermę užklausti, ar visi mes, kaipo S. V. ukėsai, reikalaujame, idant Dievas Kristus užimtų viešpataujančią vietą konstitucijoje, ir ar geidžiame, kad Kristaus vietininkai susivienytų su Taftu, arba kad svietiškoji valdžia susijungtų su dvasiškąja?

Aš manau, kad mes, lietuviai ukėsai, to negeidžiame. Mes turime būt dėkingi Suv. Valstijų konstitucijai už priglaudimą mūs po savo sparnais, neveizint to, kad *dievas-dolaris* ne visus lygiai aprūpno. Reikalavimas visų protestoniškų kuningų įvesdinti Kristų į S. V. konstituciją grėšia didžiausiu pavojumi nustoti ne tik dolarių, bet ir žodžio liuosybės. Kristus pripažintas konstitucijoje valdonu palieps atvesti ir užmušti po savo akių tuos, kurie nenorės, idant Dievas ant jų viešpatautų. Jis palieps atimti nuo neturinčių paskutinę grivinę ir atiduoti tam, kurs turi daugiau piningų. (Luk. XIX 27)

Taigi tokio valdono reikalavimų akyveizdoje kiekvieno S. V. ukėsio privalumu yra protestuoti prieš sujungimą dvasiškosios valdzios su svietiškąja. Dėlko protestuoti? Dėlto, kad suvažiavę Philadelphijoje krikščionių apaštalai, reikalaudami įvesdinimo Kristaus į konstituciją, reikalauja išmetimo iš jos "Viešpa-

ties-Dolario" tarnų. Roosevelt, būdamas prezidentu, norėjo užrašą "In God we trust" panaikinti ant dolario, bet dvasiškija užprotestavo ir nedaleido jam tai padaryti. Ir Roosevelto bedieviškas dolaris dingo.

Kad Suvienytų Valstijų ukėsams grėsia pavojus ir atėjo laikas visiems protestuoti, tai ir Pijaus X reikalavimai kuoaiškiausiai parodo. Tas "kuningaiškčių ir karalių tėvas", neprileidęs prie savęs Romoje Rooseveltą, per savo vyskupus ir kardinolus Suv. Valstijose jau reikalauja, idant jo pasekėjų vaikams įrengtos mokyklos būtų apmokamos iš S. Valstijų izdo; idant katalikai daugiaus gautų urėdų; idant žmonių išrinktieji įstatimdavėjai nesikėsintų siaurinti romiškosios bažnyčios privilegijų; idant kuningai nebūtų verčiami nuo bažnytinių turtų mokėti taksas; idant pasipriešinantįs vyskupų valiai nuo urėdų būtų prašalinami ir tt.

Ar tokie reikalavimai kardinolo Gibonso Baltimorėje, Archivykupo Quigley'o Chicagoje, Hobano Scrantone ir daug kitų vyskupų ir kuningų nedaro gėdos laisviems Amerikos ukėsams?!

Taigi į kovą su kryžiokais!

Kn. V. Dembskis.

A. Orlov.

Bažnyčia ir Viešpatija.

(Iš maskoliškos kalbos sulietuvino Parygožėnas).

(Tąsa iš No. 10).

Bet tasai priklausningumo ir pažeminimo padėjimas tęsėsi neilgam. Popiežiai šitą kovą išlaimėjo ir, ramstydamies naujomis barbarų gentėmis, ypačiai Frankais ir Normanais, įgyjo viešpatuojančią ir viršijančią įtekmę. Jiems netiktai pripažinta pirmesnybė, bet jie, ypačiai iš dėkos prietikių su Frankų karaliais, kuriems jie suteikė pažymią pagalbą, įsiviešpatavo ir ant pačių svietiškiųjų Europos viešpačių. Iš jų rankų šitie viešpačiai ėmė gauti savąją karūną, ir labai ilgus laikmečius prigulėjo nuo geros arba, tikriaus sakant, nelabos valios ir ūpo popiežių. 590-me m. atsiranda popiežius Gregoras I Didis, kurs nepaprastai sudrūtina galybę popiežių ir valdžią. Pirma visoko, jis mokėjo užvesti grosą tarpe kuningijos, kur jau seniai buvo beviešpataująs didelis pasileidimas ir ištvirkimas. Potam jis paplatino krikščionybę ir įtekmę Romiškosios bažnyčios Hispanijoje, Anglijoje ir

kitose šalyse. Jis mokėjo sutvirtinti savo pirmesnybę sulig Konstantinopolio patriarcho. Jis baisiai suvulgarizavo krikščioniškąją tikyba, įvesdindamas daugelį prietarų, sudrūtindamas ir palaikydamas palinkimą liaudies prie neįtikėtinų stebūklų; jo laikuose įėjo į paprotį nuolatinis įsimaišymas nelabųjų dvasių į žemiškus reikalus. Jo laikuose išsiplėtojo neįtikėtini savo nepažabota vaidentuve pamokymai apie pragarą ir tojo kankynes. Žodžiu sakant, visą tamsą, nevalumą, koks knytėjo mintyse ir dūšioje liaudies minių, jis pateisino, padrūtino ir padarė būtina katalikiškosios religijos prievole. Nuo jo laikų katalikiškoji religija gauna aną apvalkalą, kokis užsiliko daugiur ir iki šiandien: nemieruotina įmonių daugybė, nesuskaitomos šventųjų liekanos (relikvijos) ir stebūklai, grubūs prietarai ir fanatiškas neapkantumas išmanyme religiškų buičių, slėpinių (sakramentų) ir tt. Kiek visi tie prietarai ir niektikėjimai gaiviai atsiliepė dvasiškame taršume ir dvasiškame bepagelbingume minių, tiek jie, bažnyčios sutvirtinti ir pateisinti, suteikė šitajai dar didesnę įtekmę ir valdžią ant medžiagiškos ir dvasiškos liaudies minių gyvatos. Pats Gregoras Didis savame niektikėjime ir taršume priėjo savame neapkentime žmogiškų žinių prie Herkulio šulų. Jis išgujo iš Romos visus beužiiminėjančius gamtos ir mathematikos mokslais ir sudegino tēmytiną Palatino kningyną, kurį buvo įsteigęs pirmasai Romos imperatorius Augustas Caesaris. Jis ypatingai nekentė graiko-romiškosios kultūros, jos raštijos, meno; jis degino jos retus rankraščius, ardė statuas, senovės šventnamius ir tt.

Veikalas popiežiaus Gregoro Didžio, beje Romiškosios bažnyčios, valdžios ir įtekmės sudrūtiniimo dalykas, nepaprastai išsiskietė nuo to laiko, kada popiežiai rįžosi remtiesi ant Frankų gentės ir Frankų karalių. Į tą laiką Arabai (saracėnai), užkariavę visą šiaurinį Afrikos pakraštį, pasikėlė į pietinę dalį Hispanijos. Karthagena, Aleksandrija, Jeruzolima, Antiochija, anie didi krikščionybės centrai, buvo jau patekę Arabų rankosna. Liko Konstantinopolis ir Roma. Veikiai ir Konstantinopolis ir graikiškaisai imperatorius tapo atrėžti nuo tiesioginės įtekmės ant Romos, ir net susinesimo su šitaja prisiejo palaikyti su pagalba muhamedoniškų laivų. Roma su savo pirmkuningių ir bažnyčia pasiliko vienui viena. Tatai suteikė Romai ir popiežiui nepriklausningumą, bet-gi toksai padėjimas padidino pavojų bažnyčiai iš pusės Arabų, atsinešančiu savo naują tikyba — muhamedonizma, kitokią kultūrą ir papročius... Reikėjo, drūtinant savo nepriklausningumą ir galybę, tuomi pačiu laiku remztiesi su pavojumi muhamedonizmo ir pergalingų arabiškų antgulių. Toje sunkioje valandoje popiežiai susiderino su Frankais. Berods, tas susiderinimas neatšiejo be vyliaus, kurį reikėjo pateisinti ir pašventinti. Bet mēs jau žinome, kad popiežiai netik nesidrovėdavo

tokių pabuklių, bet kasyk tankiaus ir tankiaus iš jo ir tolygių nelabumų ėmė darytiesi švariausiai brūklį atsiekimui savų siekinių.

Karolis Martelis, Frankų hercogas, 732 m. laimingai pergalejo Arabus, besikėsinančius iš pietinės dalies Hispanijos įsiskverbti tolyn į šiaurę. Tatai šiek-tiek nulėmė Romos-katalikiškos Europos likimą, sustabdant pergalingą užgulimą Arabų — muhamedonų. Karolio Martelio sūnus, Pipynas Trumputis, užsimanė pasiglemžti Frankų karūną. Šitame vyliūgiškame darbe jam prireikė jieškotiesi sądorininkas, ir jis susirado jį ypatoje popiežiaus Zachario. Frankų karalius Childerikis tapo nustumtas ir popiežius Zacharias pripažino Pipyną tikru karaliumi ir net padidininui įtikėjimo ir iškilmingumo šventintais aliejaus jį pamostino. O nustumtasis nuo sosto karalius Childerikis pateko vienuolynan St. Omeriuje. Sekančiam po Zachario popiežiui Steponui II prisijėjo imtynėse su Longobardais, užkariavusiais Šiaurinę Italiją, klabinėti pagalbos to-gi paties Pipyno. Kad gauti tą pagalbą, jis išsigalėjo padrūntinti savo maldavimą laišku, kuris neva buvo rašytas Frankams šv. Petro. Potam popiežius viešnagėn keliavo į Prancūziją, vėl antdėjo ant Pipyno galvos karūną, patėpliojo jį, o taip pat ir pačią ir vaikus jo — ir tuomi pačiu lyg įvesdino į papratimą karūnavimą karalių ir svietiškujų viešpačių per popiežius, kitai šnekant, perdavimą svietiškosios valdžios viešpačiams iš rankų popiežiaus. O tatai ženklino nē mažiaus nē daugiau, kaip įvesdinimą pirmesnybės popiežių ant svietiškujų viešpačių ir pilningų viešpatijų, viešpatavimą netik ant dvasiškos, bet ir ant svietiškosios valdžios. Atsidėkuodamas už tai Pipynas užkariavo Lombardiją ir josios miestų raktus pažērė popiežiui po kojomis. Tuomi pačiu popiežius pirmu kartu darėsi ir svietišku viešpačiu. Nuo dabar popiežius, pasidaręs ir dvasišku ir svietišku viešpačiu, nebus laikomai ėmė stengtiesi viešpatauti ant viešpatijų ir pasidaryti vienui vienu ir dvasišku ir svietišku paliepėju visos Europos. Pipyno Trumpučio sūnus, Karolis Didis, pagalbėjo įvykinti jaigu ne visoms užmačioms popiežiaus, tai bent per dideliu augimui popiežiaus galybės ir įtekmės ant visos vakarinės Europos. Karolis Didis vedė visą eilę pergalingų karių su Longobardais, Germanais, Saksais ir kitomis barbariškoms Europos tautomis. Užkariavęs barbarus ir jų žemes, jis patuntu visur įvesdinėjo krikščionybę, nesa Romos šventikai ir visatinai Romos kuningija už vis tikriaus galėjo jam paatvanginti pavergimą šitų barbarų. Tokiu būdu, Karolis Didis ir bažnyčia atliko vienas kitam didelę abipusę tarnystą. Įvesdinęs krikščionybę, Karolis Didis pavergė visą Europą Romiškajai bažnyčiai; iš kitos pusės, Romiškoji bažnyčia, platindamasi ir plėtodamasi tarpe barbarų, mokėjo už vis geriaus paatvanginti Karoliui jo užkariavimus ir užlai-

kyti barbarus pavergime. Religiškos Karolio karės padarė popiežių dvasišku valdytoju visos Vakarinės Europos. Iš savos eilės popiežius nepravėpsojo Karoli nepakėlęs į "Vakarų imperatorius". 800 m. šv. Petro bažnyčioje, laike eucharistijos, popiežius Leonas III nelukėtai antdėjo ant Karolio galvos diadėmą, jo galva ir kūnas buvo pamostyti šventintaja mira ir "sulig paveizdos, kaip kad būdavo prie cezarių, pats pirmkuningis prieš jį žemai pasitursino ir pasveikino jį"*.

Karoli popiežius apšaukdino Vakarų imperatoriumi, už ką šis iškilmingai prisiekė saugoti privilegijas bažnyčios. Visi tie atsitikimai: sandora su Frankais, pavergimas Romiškajai bažnyčiai visos Vakarinės Europos — sudrūtinę didį popiežiaus ženklumą svietiškoje ir dvasiškoje gyvatoje tautų, pagamino tuomi pačiu laiku bažnyčiai milžiniškus, nesuskaitomus turtus, žemiškus lobius, auksą, brangakmenius ir tt. Atsiekusi tokį įsiponavimą, tokią įtekmę ant visų šalių gyvenimo, tokį nemieruotą turtingumą, kuningija ir popiežija visai patvirko savo tokia įtekmė ir savo turtais. Bet pirma negu aprašysime papročius ir didelį ištvirkimą, kurie apie tą laiką įsviespatavo tarpe kuningų ir popiežių, reikia truputį staptelti ir pažvelgti į visatiną rolę ir ženklumą kuningijos, kokią ji turėjo vidurinių amžių gyvenime.

Nēra abejonės, kad tokį pasisekimą ir taip greitą ir platų paplitimą tarp barbariškų Vakarinės Europos tautų krikščionybė galėjo atsiekti tiktai dėlto, kad žemesnėms minioms tų tautų krikščionybė — arba, geriaus sakant, Romiškoji bažnyčia — buvo reikalinga, suteikdama jiems ženklų pašalpą jų medžiagiškame ir dvasiškame gyvenime. Ir iš tiesų, bažnyčia todėl taip plačiai ir greitai apvaldė liaudines minias Europos, kad iki tūlam laikui ji lošė pažangią rolę, buvo ženklų pašalpa gyvenime tų minių. Bažnyčia, pirma visoko, persistatė kaipo plati ūkio organizacija ir germaniškiems barbarams patarnavo kaipo paveizda ir platintoja geresnio apdirbinėjimo laukų, geresnio, kultūriškesnio ūkininkavimo. Bažnyčia surinko milžiniškus žemiškus lobius ir, kadangi žemės produktų dar nereikalavo tuomet pardavoti pavidale pardavinių ant turgavietės arba vežioti į kitas žemes, tai didesnė ji dalis šitų produktų juk likdavo žaliame pavidale pas kuningiją. Taip pasidarydavo anos grūdų ir javų krautuvės, kurios aštriose gadynėse liaudies bado (kurios aplankydavo tuomet Europą labai tankiai) maitindavo liaudį. Pašelpimas liaudies badmečiuose buvo svarbiausiu bažnyčios darbu, ir jis pritraukdavo josi liaudies sympatijas. Iš kitos pusės, bažnyčia ir jos kuningai stovėjo priešakyje savo gadynės skirtyje pirklybos, susinesimų su kitomis šalimis ir tautomis. Iki tūlam laikui bažnyčia tebuvo vienintėlė

* Draperio *Intel. develop. of Europe*, I. 5. 371.

atstovė žinojimo, pirmą kartą mokslo, augštesnės kultūros. Vis tai ir daug ko kito (kaip pvd. rolė palinksmintojos ir prieglobos tamsių kruvinų valandų dienose) patatvango bažnyčiai jos galingumą, įtakmę ir viešpatavimą ant liaudies minių Europoje. Prikerigsime gražų (nors ilgą) bažnyčios ženklumą apibūdinti, kaip jį nupiešia K. Kautsky savoje knigoje: *“Tamas Moore ir jo utopija”*.

“Bažnyčia pamokino Germanus geresnes žemdirbystės metodus: iki vėlesnių gadynių vidurinių amžių vienuolynai buvo pavyzdiniais žemdirbystės ūkiais. Dvasiškija, lygiu būdu, supažindino Germanus su dailės darbais ir patobulintais remeslais; po bažnyčios globa gyveno gerovėje ne tik patsai kaimietis; ji suteikė apgynimą taipgi ir daugumai miestų, iki tieji nepajuto savyje ganėtinai spėkos apsigynimui. Ypatingai bažnyčia glamonėjo pirklybą. Didelės turgavietės, daugumoje atsitikimų parengiamos, buvo pačiose bažnyčiose arba artymais jų. Bažnyčia visokeriopais būdais rūpinosi, kad į tas turgavietes privilioti pirkikus. Irgi viduramžių gadynėje atstovavo vienintėlę drūtą organizaciją, kuri rūpinosi užlaikymu didelių pirklybai kelių ir lengvino krutėjimą jaisiais, iš dėkos vienuolynų svetmylingumo. Daugelis jų, pvd. prieglobos Alpų kalnuotose pareigose, tarnavo beveik vienintėliai pirklybos siekiniams. Pirklybos susinesimai išrodė bažnyčiai taip svarbiais, kad ji nepasidrovėjo pagavinimui ir prilaikymui jos susitelkti su kitu faktoriumi, kurs, kaip ir jiji, Germanų viešpatijose emė atstovauti puolusios Romos kultūrą. Tuomi faktoriumi buvo žydija. Popiežiai par ilgą laiką gynė ir rėmė ją visatinai tuose laikuose, kada vokiečiai buvo dar grynais, nesugadintais Germanais; jie su džiaugsmu priiminėjo pas save žydus ir visokeriopais būdais stengėsi juos pritraukti savępi, regėdami juose augštesnės kultūros atstovus. Tiktai tuomet, kada germaniškieji pirkliai-kriščionis taip-pat išmoko vesti savus reikalus, kaip ir patis žydai, jie emė juos persekioti.

“Galiam, visiems žinoma, kad visatinai visokia žinia tuose laikuose rado prieglobstį bažnyčioje — ji suteikė architektus, inžinierius, gydytojus, historikus, diplomatus ir tt. Visas medžiagiškas ir dvasiškas gyvenimas tuomi laiku tekėjo iš bažnyčios šaltinių; tad ir nestebėtina, kad jau ji užpildė žmogų visiškai, kad ji netiktai apsklembė jo mintis ir jausmus, bet ir kontroliavo bei reguliavo būtinai jo visus pasielgimus. Netik gimimas, sutuokimas, mirtis suteikdavo jai priežastį įsimaistyti į gyvenimą, bet net ji kontroliavo ir paskirstė dienas darbo ir šventimo.

“Toliaus, ekonomiškasai plėtojimas vertė jieškoti bažnytinės pagalbos netiktai *atskirus asmenis ir šeimynas*, bet pilningas *viešpatijas*.

“Męs jau nurodėme ant to, kad perėjimas Germanų į augštesnę formą pramonės, į labjaus racionališką

žemdirbystę ir į miestinius remeslus, padarė būtinu taipgi tolygų atmainymą ir viešpatijos sutvarkyme. Vienok, Germanai taip greitai persimetė į šitą naująjį būdą pramonės, ypačiai romaniškose šalyse, Italijoje, Ispanijoje ir Gallijoje, kur jie užtiko tas metodus dručiai išsaknyjusias pas tengymius gyventojus, — jog jie, žinoma, neįstengė sutverti naujus valstybės organus iš savų senovinių įstatymiškų formų Bažnyčia, kaipo politiška organizacija, jau laipsniško Romos imperijos puolimo laikuose, bažnyčia, jau tuomet vienyjusi viešpatiją, dabar beveik vienintėlė užvaldė viešpatijos funkcijas. Ji sutvėrė monarchą iš pirmųkščio Germanų vado, kurs būdavo tik demokratišku tautos atstovu ir karvedžiu; tačiau sulig to, kaip augo monarcho galybė ant tautos, augo ir bažnyčios valdžia ant monarcho. Jisai tapo jos žaislaidagčiu, o pati bažnyčia iš mokytojos tapo policija.

“Kuomi labjaus Germanai tobūlinosi pagaminime pardavinių, kas Romos imperijos puolimo laike pas juos labai žemai stovėjo, tuomi labjaus viešpatija ir tauta atjautė bažnyčios reikalingumą. Ji naudinga buvo vienai ir kitai; tačiau, tuomi męs pasakytį nenorime, kad ji naudojosi savu padėjimu vienintėliai labui tų gaivalų, kurie nuo josios priklausė, ir kad ji buvo suvis svetima savnorumui (egoizmui). Anaip-tol ne, ji vertė mokėti be apsirikimo už savo globėjimą: vienintėle visatina mokesčimi, kurią męs visur užtinkame vidurinių amžių gadynėje, buvo “dešimtinė” bažnyčios naudai. Vienok viduramžių gadynėje vyriausiu galingumo ir įėjimų šaltiniu buvo, kaip męs jau matėme, *žemiškoji savastis*. Bažnyčia pasizmonino tokiu pat godumu savose pastangose užgrėbti žmones ir žemes, kaip pasizmonino ir dar ponija, ir jiji taipgi, kaip dvarponija, stengėsi įgyti žemę ir paversti sau jos apgyventojus. Žemiškus lobius, kuriuos bažnyčia valdė Romos valdimieravimo laikuose, ji iš didesnės dalies sutaupojo ir prie Germanų, kurie nors ir įsiveržė į šalį, vienok nuo bažnyčios nepaglemzė jos valdymų. Bažnyčia suteikė gyventojams tokį pat ir dar, gali būt, geresnį apgynimą, kaip ir dvarponija, ir todėl daugelis kaimiečių pasidavė jai iš gero noro. Bažnyčia valdė, pagaliaus, ir pačią viešpatiją, kadangi karalių dumčiais būdavo dvasiškos ypatos. Todėl nė nestebėtina, kad karaliai, tankiai pasiduodavo tiems patarėjams ir bažnyčiai pavesdavo karūnos lobius. Paviektose šalyse buvo tiesiog reikalingas pažymus patavanginimas vienuolynų ir vyskupijų žemių.

“Tikri plotai tokios savasties, kurie priegtam visą laiką nebe atmainų pasiliko, šiandien būtų labai sunku apsklembti: juk tuomet nebūta nieko panėšinčio statistiškiems užrašams. Visatinai galima pripažinti, kad viduramžiuose *vienas trečdalis* žemės buvo bažnyčios rankose.

“Žemiškas bažnyčios turtas buvo jos ekonomiškojo

ir politiškojo galingumo rezultatu. Iš kitos pusės, tie turtai taipgi gelbėjo paplatinti jos galingumą.

“Męs augščiaus jau nurodėme tai, kokia tai spēka viduriniuose amžiuose buvo naudojimas žeme. Viskas, ką mėš apie tai šnekėjome, netik lygiu, bet geriaus dar didesniu būdu palyti ir bažnyčią. Jos žemės buvo geriaus už visas kitas apdirbtos, ant jų daugiau negu kitur gyveno sodybininkų, ir įėjgos bei galingumas, gaunami bažnyčios nuo žemės, žymiai viršėjo tai, ką galėjo paimti iš tokio pat daugumo žemės dvarponija ir karaliai. Tačiau, įėjgos statomos buvo labjausiai žaliais daigtais, o kaip tatau sunaudoti? Kokie nebūtų buvę monarchų ir kitų kuningų appetitai, visa, kas jiems daviama buvo, jie visgi neįstengė suvartoti. Rods, abatams ir vyskupams taipgi prisieidavo atlikinėti feodališkos pareigos, kaip ir svietiškiems kuningaikščiams; jie turėdavo, kaip kad šitiejie, užlaikyti ginkluotus palydovus ir neretai traukti į leniškąjį tarnystę; vienok, bažnyčia nors retkarčiais apreiškė tokį karingumą, kad jos kariškosios spēkos galėję būtų praryti didesniąją įėjimų dalį. Įrankiai, su kurių pagalba jie veikė, susidėjo iš doriškų ypatybių, iš ano ekonomiško bei politiško jos reikalingumo, kurs visiems buvo tuomet aiškus. Todėl bažnyčiai prisieidavo eikvoti tuomet mažiaus turtų ant kariškų reikmenų, negu dvarponijai, o įėjimai jos, tuomi tarpu, buvo didesni. Jai netiktai priklausė daugiau žemių, bet ji, be to viso, naudojosi dešimtaine (10%) ir iš anų žemių, kurios jai tiesioginiu būdu nepriklausė. Todėl bažnyčia nebuvo taip smarkiai, kaip dvarponija, užinteresuota pastūmėti sistemą rinkliavų iki galimiausiam nualinimui gyventojų. Ji, anaipol, visatinai elgėsi su baudžiauninkais minkščiaus; po kuningiška krivule buvo paprastai gyvenama neblogai, bent geriau, negu po kardu kuningaikščio, godinčio karės ir medžioklės. Tačiau, nežiūrint į tą atnašų įlaidumą rinkliavose, bažnytinės įstaigos visgi susikraudavo perteklių valgomų daigtų, ir su šitais anuo metu neliko niekas kitas daryti, kaip suvartoti juos *prižiūrėjimui vargšų*.

“Bažnyčiai šitame atvėjyje, kaip ir daugelyje kitų, prisiejo tiktai prisilaikyti tradicijų, paveldėtų iš laikų Romos imperijos. Kada šitoji ėmė laipsniškai linkti nupuoliman, joje sulig to didyn ėjo pauperizmas (subėdnėjimas), ir priežiūra vargšų tapo viena svarbiausių viešpatybės pareigų ir rūpesčių. Tačiau, senasai, stambeldiškasai viešpatybės surėdymas pasirodė neprišingusiu prie to siekio; rūpestis apie vargšus atiteko naujai organizacijai, atsiradusiai iš dėkos atsimainusių bendro gyvenimo sąlygų — beje bažnyčiai. Globa vargšų, atsiradusi ekonomiskų priežasčių rezultatu, pasidarė viena svarbesniųjų bažnyčios funkcijų, ir, labjausiai tos aplinkybės dėlei bažnyčia greitai augo galingume ir turtingume. Labdaringos įstaigos, įstei-

giamos pavienių žmonių, bendrijų ar viešpatijos, buvo atidaviamos valdyman bažnyčios arba tiesiog dovanojamos buvo jai. Ant kiek augo skaičius beturčių, augo ir prigulmingumas jų nuo bažnyčios, o kadangi pamaži beturčių kategorijon ėmė patekti vis didesnė ir didesnė dalis žmonių, tai ir bažnyčios įtekmė ant žmonių darėsi vis pažymesnė.

“Dovanos ir reguliariškos duoklės bažnyčioj paprastai skiriamos buvo apsklemtam siekiui: tarnauti užlaikymui vargšų. Taip pav. išlaidos dešimtinės būdavo tikrai sureguliuotos: ją reikia dalinti ant keturių dalių: vieną gaudavo episkopas, kitą — žemesnėji dvasiškija, trečią apversdavo ant visuomeniškos dievtarnystos ir paskutiniąją suvartodavo ant priežiūros biednųjų.

“Pagal tai, kaip Germanai prisisavinėjo Romiškąjį pirkinį pagaminimo būdą, ėmė apsireikšti taipgi ir prigimtinės jo pasekmės: privatiškoji savastis — iš vienos ir nebūtis jokios savasties — iš kitos pusės. Bendras naudojimas giriomis ir ganyklomis bei visatinai neapdirbamąja žeme, kur dar buvo užsilikęs gretimais su privatiškąja savastimi — privatišku valdymu apdirbamosios žemės, iki tūlam laipsniui sulaukė nubėdnėjimą kaimiečių. Vienok, tiesiog viduramžių pradzioje įvyko atsitikimai, nubloškusieji badan ir desperacijon išsas dideles skrytis. Prie amžinų karių ir vaidų tarp feodalų ir kuningaikščių prisidėjo antgulimai nesuskaitomų tytvėikų, tiek pragaistingų žemdirbingoms tautoms, pvd., ordos atsibastėlių ar piratų, Normanų, Vengrų, Saracenų. Galiaus, badmetis neretai užeidavo kaipo pasekmė neužderėjimo.

“Tuose atsitikimuose, kada visatina nuoskauda nepasiekdavo dar tokio dydžio, jog prieidavo striugapustė pačiai bažnyčiai, ji bėdos valandoje pasirodėdavo ištikrųjų išganytingu genijumi. Ji atidarydavo savo milžiniškas klėtis, kur laikomi buvo ištekliai, ir dalindavo juos beturčiams. Vienuolynai būdavo didelėmis labdaringomis įstaigomis, kur neretai galėdavo rasti prieglaudą ir dvarponis be vežimo ir dvaro, žmogus, dėlei ko-nors netekęs tėvonijos. Tapdamas bažnyčios sąnariu, jis likdavosi galingu, susilaukdavo guodos ir gyvenė, kaip jam patiko.

“Feodališkojoje draugijoje nebuvo nė vienos luomos, kurios reikalai nesirištų šiaip ar taip su bažnyčia, nors žinoma, nevisuomet vienokeriopame laipsnyje. Abejoti apie bažnyčios reikalingumą viduriniuose amžiuose buvo tas pats, ką abejoti apie reikalingumą draugijos ir net pačios gyvatos. Berods, bažnyčiai prisieidavo įnirtusiai kovoti prieš kitas luomas, tačiau toji kova *nesiėjo už jos būtybę*, o tik už didesnį ar mažesnį laipsnį jos galingumo arba už dalį gaunamo jos įėjimo. Visas medžiagiškasai ir, žinoma, doriškasai gyvenimas stovėjo po letena bažnyčios, ji suaugo su visu tautos gyvenimu, iki galiaus,

amžių bėgyje, mintyjas nepasidarė lyg koku *instinktu*, kuriam akiai įtikėjo lyg įstatymui gamtos, grumtiesi su kuriuomi rodytūsi priešgamtisku dalyku esant, taip buvo patuolaik, bent iki visos valstybinės, draugijinės ir šeimyniškos sąlygos buvo apvilktos bažnytinė forma. Ir šitos bažnytinio mintyjas ir veikimo formos, užsiliko dar ant ilgo laiko po to, kaip senai jau prašalintos buvo iššaukusios jas medžiagiškos priežastis”.

(T. B.).

Viešpatavimas Caro Aleksandro I.

(1801 — 1825 m.).

Caro liberalizmas ir Vilniaus Universitetas; įtekmė Čackio ir Kollatajus.

ovilo sūnus, caras Aleksandras I, išauklėtas garsaus Šveicaro LaHarpe, savo viešpatavimo pradžioje buvo persiėmęs liberališkais idejomis. Oginskis pasakoja, kad Aleksandras, išgirdęs, jog pokilin, jam Minske iškeltan, pakviesta taipgi miescionis, priėjo prie jo ir tarė: “patyriau smagų, o nelūkėtą dalyką, įtėmydamas tolynžangą civilizacijoje Minsko gub., kur kaip ir visoje mūsų šalyje prisipybę laikydavosi senų prietarų.” Caras labai gerbė apšvietą, ką atrodo — steigimas universitetų; paskyrimas pinigų išguldymui veikalų Adomo Smitho, Benthamo, Becarii, Montesquieu ir tt.; įsteigimas apšvietimo ministerijos ir paskelbimas principų visatino apšvietimo.

1806 m. archyviskupą Lisovskį jis pakėlė į metropolitą; taipgi įsteigė naują unitams diaceziją — Vilniškę. Užuo departamento katalikiškiems reikalams prie tiesos ministerijos įsteigė taip vad. dvasiškąją kolegiją, padalintą į dvi atskiri sekciји: latynišką ir unitišką. Tokiu būdu unitai įgijo savistovią organizaciją ir atliuosuoti tapo nuo latynų bažnyčios valdžios.

Jaunasis caras atšaukė ukazą iš 1800 m. kaslink jezuitų, ir auklėjimą jaunuomenės pavedė į svietiškas rankas. Organizavimą mokyklų įteikė savam draugui kuningaikščiui Adomui Čartoryskiu.

Mat, sūnų kuningaikščio Podolijos žemių gene-

rolo — Adomas ir Konstantinas, reikalaujant Katarinai, buvo atvykę Peterburgan ir čion rado malonų priėmimą. Senesnysis su Katarinos nepočiu, Aleksandru Pavlovičiumi, užmezgė prietikius, kurie, laikui bėgant, perėjo į prietelystę. Aleksandru trokštant, Adomas Čartoryskis apsigyveno su juomi Carskoje Seloje ir tapo jo paslapčiausiųjų minčių ir svajonių patikėtiniu. Mirus Katarinai tie prietikiai nepersimainė, o ir caras Povilas glamonėjo Adomą Čartoryskį. 1798 m. liepė jam paslauti prie Sardinijos karaliaus. Tėvui mirus, Aleksandras namon paršaukė draugą, pavedė jo pridabojimui užrubežinius reikalus ir naudojosi jo patarimais viešpatijos reformų klausimuose. Čartoryskis sėdėjo komisijoje mokyklų suorganizavimui, o 1803 m. įgyjo urėdą globėjo (kuratoriaus) mokslinės Vilniaus aprubės, vienos iš aštuonių visoje Maskolijoje. Į tą aprubę įėjo tuomet šitos gubernijos: Vytebsko, Mogyliavo, Vilniaus, Gartino, Minsko, Kyjevov, Volynijos ir Podolijos. Čartoryskis uoliai užsiėmė reikalais pakėlimo ir platinimo apšvietos, ir čia labai prisitarnavo tautos labui, daug prisidėdamas prie išsiplėtojimo šalyje demokratiškų minčių, nors vėlesniuose laikuose pats tapo vadu aristokratų partijos. Ukazu 4 d. balandžio 1803 m. vyriausioji Lietuvos mokykla tapo paversta į ciesoriškąją Vilniaus Universitetą. Globėjas, prigulintis nuo apšvietos ministerijos, turėjo po savo globa ir universitetą ir visas mokyklas aprubėje. Anot Valančausko, “Vilniaus universitetas nuo 1803 m. ėmė Žemaičių mokykloms laidyti įvairius įstatymus ir įsakė: 1) kad mokytojai vaikų nebediežtų; 2) kad už vis gamtos mokslų vaikus mokintų; 3) kad rankiotų žinias apie senovės darbus ir liežuvį žemaičių; 4) kad vaikams skaityti nemokantiems būtų įsteigtos ypatingos mokyklėlės; 5) kad mokiniai dėvėtų vienkias su žydromis apikaklėmis strupkes arba mundurus”.

Po globa Čartoryskio Vilniaus universitetas, pirma rektorijaujant kun. Jeronimui Stroinovskiu, potam Jonui Sniadeckiu, kurs iš Krokuvos atkako į Lietuvą, taipgi Simanui Malevskiu, tapo reorganizuotas sulig Europos paveizdų, apveizėtas užtektinu išteklumi, pastojo židiniu apšvietos* ir suteikė jaunuomeni pro-

* Skaičius mokyklų, mokytojų ir mokinių Vilniaus aprubėje buvo didžiausias, jaigu palyginsime su kitomis ciesorystės aprubėmis. Anot urėdiškos atskaitos “Dienraštyje Departamento liaudies švietimui” už 1821 m. (t. III., š. 502) Vilniaus aprubėje 1820 m. buvo mokslisų įstaigų 430, mokytojų 983, mokinių 21.174, o Moskvos aprubėje įstaigų tik 287, mokytojų 846, o besimokančių tik 9788, nors — pridurt reikia — Moskvos aprubė turėjo daugiau įstaigų negu visos kitos aprubės, beje Charkovo (kur globėju iš pradžios buvo Severinas Potockis), Dorpat, Kazaniaus ir Peterburgo. Betgi pagal mokytinių skaičių Charkovo aprubė augščiaus stovėjo už Moskvos aprubę, turėdama 249 įstaigose 11.716 mokytinių. Kitos aprubės mokytinių turėjo po šešis, o net ir po penkis tik tūkstančius.

gą pažinti augštus mokslus. Ant studijų čion rinkosi jaunuomenė iš Žemaitijos ir Lietuvos. Įsiviešpatavus universitete lenkų dvasiai, lenkystės įtekmė mūsų šalyje žymiai pakilo. Kiltiesnieji žmonės rėmė Čartoryskį, steigdami ir apdovanodami mokyklas kaip vidutines taip ir pradžiamoksles. Į profesorius tapo pakviestas Europoje pragarsėjęs daktaras Juozapas Frank; profesoriavo taip-gi be brolių Sniadeckių, Bojanus, Grodek, Iundzilas, Lelėvėlis, Borovskis, Goluchovskis ir kiti. Apšvieta Lietuvoje žymiai kilo augštytyn. Vilniaus universitetas susilygino su geriausiais universitetais Europoje; ten mokėsi Mickevičius, Zanas, Čečotas, Domeika, Kovalevskis ir daugelis kitų. Universitetas rengė mokytojus, programas mokslui, išleidinėjo rankakninges. Pražydimas lenkiškųjų pastangų Vilniuje pripuola tarpan 1810 — 1820 m. Jaigu Lietuvos ponai dar šiandien prielankūs yra Lenkijai, bent iš dalies priguli tai nuo Vilniaus universiteto tradicijų. Tadas Čackis, pakviestas į mokyklų vizitatorius Kyjevos. Volynijos ir Podolijos gubernijoje, surinko žymų fundušą ir 1805 m. atidarė Kremieniece gymnaziją, kuri veikia pastojo antru dvasišku židiniu. Ten pat jis įsteigė taip-gi mergoms mokyklą. Jau Čackiui mirus. Vinnicoje įsteigta "Podoliškoji gymnazija" su augštesniu kursu negu kitose gymnazijose (1814 m.). Išprašytas tapo ukazas, įsteigiantis moksliskajai Vilniaus aprubei dvi teismiškai auklėtini komisiji, kurios turėjo ir galėjo atjieškoti jezuitiskus turtus ir suvartoti juos apšvietos reikalams.

Taip tad jezuitai tapo sumušti. Nors jų mokyklos dabar pateko po Vilniaus universiteto valdzia, tačiau savo įtekmė Peterburge jie stengėsi sumažinti tą priklausomumą. Žinodami, kad Vilniaus universitetas taps reorganizuotas, jie užmanė savas mokyklas reformuoti, ir 4-toje Polocko kongregacijoje 4 d. spalio 1802 m. pateriai linki savoms mokykloms "stropesnį klasikų mokymąsi", priegtam "taikymą fiziškų mokslų prie amžiaus reikalavimų ir papildymą kningynų šviežiais spausdiniais bei moksliskais veikalais". Kada vėliaus universitetas reikalavo, idant mokymo sistemą pas save jezuitai sulygintų su kitų mokyklų Vilniaus aprubės sistema, zokono generolas atkirto negal išversti zokono statutą. Veltui Jonas Sniadeckis nurodinėjo ant permainų kitų zokonų mokyklose; veltui jie par Pačiabutą mėgino privatiškai juos perkalbėti, ar urėdiškai priversti par globėją: generolas pateris Brzozovskis nei nekrustelėjo mokyklos reformoje, kaip kad jo priešpėdinis pateris Ricci zokono reformoje. Sniadeckis nepervesdino net to, kad kandidatus į mokintojus siųstų Vilniun išmukti naujos mokymo metodos ir prisiziūrėti experimentams. Įgijus gabius mokintojus, vėliaus išpultų tik kas du metu vienam ar kitam mėnesiui besiušti Vilniun at-

šviezinimui anų zinių. Ir tokių pasiulymų pateris Brzozovskis* nepriėmė.

Ne gana to. Par savo įtekmę Peterburge savo kolegiją Polocke jie pakėlė į akademiją, kuri po savo globa laikė jezuitiskas mokyklas Rosijoje, ar esančias, ar įsteigtinas. Ukazu 12 d. sausio 1812 m. Polocko akademija atsiliuosavo nuo Vilniaus universiteto prieziūros: ji pati ir jos mokyklos bepriguli tiesiog nuo apšvietimo ministerijos auklėjimo reikaluose, o kituose — nuo dvasiškos valdzios. Anot akademijos diplomo (1d. kovo 1812 m.), ten bus 3 fakultetai: 1) "kalbų", 2) "laisvi mokslai, philozophiški ir kiti gamtiški bei civiliški mokslai", ir 3) "theologija ir kiti tikyba palytintieji mokslai". Medicinos ir kriminališkų įstatymų mokslo ten nebuvo. "Kalbų fakultete mokė maskolišką, prancūzišką, vokišką, lotynišką, graikišką ir hebrajišką, vėliaus ir lenkišką kalbas; žinoma, lietuviškajai kalbai ten vietos nepriteko. Laisvų mokslų fakultete išguldinėjo: eilių rašymo dailą, gražkalbumą, morališką philozophiją, logiką ir metaphyziką, visatiną theoretišką ir eksperimentališką fiziką, chemiją, tyrą ir pritaikomą matematiką, civilišką ir karišką architektūrą, gamtos įstatymus, partikuliariskas tiesas ir civiliškus Romos įstatymus, galiaus visatiną historiją. Theologijos fakultete tilpo: dogmatiškoji theologija, morališkoji theologija, šv. raštas, kanoniški įstatymai, bažnytinė historija drauge su hierarchiškąja (!) geografija. Vidurinis sutvarkymas buvo toks pat, kaip universitete.

Akadēmija pateko tik 8 metus. Nebuvo ten mokslu atsizymėjusių vyrų. Paminimui yra rods du: Kun. Vincas Bučinskis, philozophas, žinomas iš literatiškos polemikos dėlei poemos jezuito Musnickio, po antgalviu "Pultava", ir iš "Institutiones philosophicae", išleistų Vienoje 1843 ir 1844 m.; ir kun. Citavičius, fizikas, kurs bene bus autoriumi keletos rašinių, tilpusių "Polocko mėnesraštyje". Bet tokie profesoriai negalėjo atnešti garbės akademijai. Todėl bus suprastinas pasipiktinimas Čackio, Jono Sniadeckio ir kitų anais pamokymais, persigėrusiais obskurantizmu.

Greitas pasisekimas Maskolijoje taip jezuitus apsvaigino, kad jie, pamiršę atsargumą, ėmė atvirai daryti prozelitus, ypačiai tarpe aristokratų, ir tokiu būdu užsitraukė stačiatikių cerkvės pagiežą. Jau 1816 m. jų kolegijos Moskvoje ir Peterburge tapo uždarytos, o 1820 m. iš visos viešpatijos jie tapo ant visados išguiti. Priežastimi išgujimo dekretas paduoda "jų politišką intrygavimą, jų prozelitų gaminimą, jų ardančią santaiką, maišymosi į šeimynišką gyvenimą kiltųjų namų, jų smaltų moteriškos lyties silpnybių panaudojimą."

* M. Balinski: *Pamiėtniki o Janie Sniadeckim*, Wilna 1865.

Po Čartoryskio ranka, žinoma, pražydo lenkiškoji apšvieta Lietuvoje. „Dominikonų ir Bazilionų zokoni siuntinėjo vienuolius į universitetą mokintus ant profesorių; svietiškoji kuningija astuntą dalį savo įėjimų davė mokykloms. Išguldymo kalba visoje apribėje buvo lenkiškoji. Vilniaus universitetas, visamkame vadaudamas tautai, ėmė net savarankiškai pervesdinėti valstiečių reformas, atiduodamas savo lobiuose žemę chlopams ant čjzės arba ant išpirkimo. Galingi pečiai globėjo, ministro ir ypatiško draugo caro pridengė mokyklas nuo visokių teršimų ir persekiojimų iš pusės maskoliškosios vyriausybės (T. Siemiradzki).”

Kada Vilniaus akademija mokyklas Baltarusijoje atidavė jezuitams, Čackis tai papeikė. „Pasakiau — rašo jis Kollątajui 10 d. liepos 1804 m. iš Porycko — kam priguli, kaip sumernėjo Krokuvos akademija par jezuitų pastangas, kaip anosios visos kolonijos nupuolė. Akademija turi įsidėmėti, kad tik Povilo mirtis tepapriešino jezuitams apimti akademiją. Jaigu kuomet jezuitai buvo baisūs — tai dabar, kada jau randasi Vokietijoje, Romoje ir Neapolyje. Energija yra ir bus ypatinguose akademijos asmenyse, bet tikroji kūno dvasia yra zokone. Neteko par juos Zygmantas III Švedijos, Steponas Maskvos, o jie tose pralošose savos valdzios nepralošė. Mečiau akį ant Baltarusijos. Dvarponiai jų išauklėtieji yra kvailesni ir nēmorališkesni negu mūsų provincijoje, —štai vaisiai jų auklėjimo, štai liūdna pranašystė”. Čackis, persiliūdijęs apie zokonų auklėjimo kenksmingumą visatinai, o ypačiai jezuitų, su baime žiūrėjo į įtekmę Baltarusijos jezuitų. Kada gr. Ilinskis, uolus didžio zokono likučių globėjas, pakvietė jezuitus į Romanovo ir kada tieji ten atkako 1811 m., Čackis matydamas reikalą stengties prieš jų pastangas, taip rašė kuningaikščiui Čartoryskiui: „Jezuitai atvažiavo į Romanovo. Priiminėjo juos pakeliui visaip: seniai prie stiklelio tikrino jiems pagarbą; jaunieji, kurie išėjo iš mūsų mokyklų, priiminėjo juos su šaltu mandagumu. Keturiolika ketina atvykti į Romanovo. Rašo iš Lucko, kad, važiuodami par Lucką, rodė monarcho leidimą *mokyti mokyklose be užmokesnio*... Prasadės tad kova. Ant manęs pareina toji rata. Apzvalgumas ir delikatnumas suteiks nekaltus įrankius. Būdas jų mokymo, nesutikimas su mūsų regulomis, bus vienintėliu veikimo dalyku... Reikia mūsų įstaigos iki augščiausiam laipsniui pakelti; reikia, kiek tik galima, skaičius kandidatų padauginti ir... konviktus rengti”. Toliaus primėns, kaip 17-tame metašimtyje jezuitai, nerasdami papriešinimo nē nuo Krokuvos akadēmijos, nē nuo Pijorų, sumonopolizavo apšvietimą, parodo Čartoryskiui reikalingumą, o podraug galėjimą atsispirti. „Turi tamsta — jis sako — atgautus gausiausius funduŕsus, turi jaunuomenę pilną užsidegimo, turi daugelį be-

sirengiančių žmonių. Yra tad visi įrankiai. Bet jaigu kiek susivėlins ar blogai taps panaudoti, visas veikalas sudrebės...” Jezuitai yra pavojingi, nes yra mitrūs ir bėglūs, o „įkėlę vieną koją į mūsų provinciją, lengviaus gali įžengti į gatvas kolegijas, kurios uždega jų savmylumą”. Siūlydami mokslą be užmokesnio, o gal dar pamodami ant savo kosmopolitiško lenksmo, gali laimėti vyriausybės prielankumą. „Po tokio žingsnio — priduria Čackis — nuo jezuitų galima visoko tikėtiesi”. (Laiškas iš Porycko 3 d lapkr. 1811 m.). Į 10 dienų vėliaus jis panaujina savo perstatymą, reikalaujamas, kad Kremieneco gymnazija taip taptų parenta, kad jezuitai su ja „emuliuoti” neįstengtų, idant konviktoriai taip išmokinami būtų, kad jezuitai negalėtų jų patraukti arba apveikti”. Sveikina save, kad par šitąją įstaigą „gal-būt susivėlins augimas jezuitų ar prisiartins tose provincijose nupuolimas”. O keturiais mėnesiais vėliaus (6 d. balandžio 1812 m. iš Kremieneco), tikrindamas reikalingumą konviktų dviejuose tik miestuose — Vilniuje ir Kremieniece —, ant pirmos vietos stato reikalingumą kovos prieš jezuitus: „Turime jezuitų galybę, lavumą ir didelius įrankius prieš mus. Trupučiuką pamokytieji pagautais taps. Tokia priežiūra negali būti tiktai apzvalgi ir delikatna. Net minčių nēra galima visiems patikėti. Reikia mums šviesos išnešiotojais ir mūsų mokymo apgynimo metodą”.

Tame organiškame triūse viešios apšvietos pakėlimui ir paplatinimui atlošė svarbią, nors slaptą, rolę taipgi Hugonas Kollątajus. Jo įtekmė siekė toli, ir jis nesigailėjo triūso viešam labui. Kada tapo išleistas ukazas kaslink viešo apšvietimo, jis parašė savas pasargas prie jo, ypačiai svarbą dėdamas ant to, kad auklėjimas vyktų tėviškoje (žinoma Lenkų) kalboje. „Yra daigtu neabejotinu — rašė jis — kad jokio mokslo gerai išmokti nēra galūma, kaip tik tokioje kalboje, kurią iš padugnių pažįstame. Ne visi lygiai apdovanoti ēsime atminties dovana, be kurios daug kalbų išmokti sunku; o kad suprasti sunkiausias regulas kokio mokslo, gana yra, kad gerai pagalvotumēme ir kad mums šnekama būtų prigimtoje kalboje”. Su dar didesniu smagumu jis perstato tėviškos kalbos reikalingumą, rašydamas savo pasargas apie gubernijų gymnazijas. „Veltui norētum — sako baigdamas savo saprotavimus apie svarbumą mokymo tėviškoje kalboje — dideles kelti lēšas platinimui nuslėgtos pas mus šviesos, jaigu duotų mums mokyklose svetimą kalbą, tuomi labjaus svetimus mokytojus. Turime lavintiesi senose ir dabartinēse kalbose, kad žinotume svetimus turtus išradimuose ir raštuose; bet mūsų tauta negali būti visatinai apšviesta mūsų rašalių išradimai ir darbai visados bus pažemūs ir nēįdomūs, jaigu mūsų kalba nebus mokytojų ir rašalių kalba”. Kollątajus pirm visoko ragino steigti parapri-

jines mokyklas, kurias laikė svarbesnėmis negu daugelį pavietinių mokyklų, ypačiai zokoninkiškų, "kurias laikau — rašė Čackiui — už skaitlingas turgavietes, kur negalima gauti tikrai tikusio pirkinio". Sulig jo patarimo, brolis Tado Čeckio, Mikolas, įsteigė Sielce paveizdingą parapijinę mokyklą. Kollatajus labai stropiai Čackiui apdirbo kitą projektą mokykloms organizuoti. Tas geniališkas vyras atrodė savo asmeniu, kad organiškas triūsas ir revoliucijinės pastangos nesipriešina vienas kitam.

2. LEGIJONAI IR VARŠAVOS KUNINGAIGŠTYSTĖ.

Daugelis dalyvautojų Kasciuškos maiste iškako į užrubežį. Kollatajus ir Zajaček, patekę Austrų nelaisvėn, kalėjo Olomuniece; Madalinskis sėdėjo Prūsų kalėjime, Magdeburge; kiti išsibastė po Turkiją, Italiją ir Prancūziją. Venecijoje apsisėdo Petras Potockis, liet. abazninkas Karolis Prozoras, St. Soltyk, kun. F. Dmochovskis ir keletas generolų. Paryžiuje gyveno varšavietis Barss, Kasciuškos pasiūstas su diplomatiška misija. 1794 m. Prancūzams laimingai kariaujant prieš koaliciją, ypačiai Prūsus ir Austriją, iševiai (Vybickis) tikėjosi gausią pagalbą Lenkijai ir Lietuvai, bet apsiriko: 1795 m. Bazilijos traktate tarp Prancūzijos ir Prūsų nė nepaminėta apie Lenkiją.

Tad 22 d. rugpjūčio 1795 m. Paryžiuje įsteigta taip vad. lenkiškoji deputacija, susidedanti iš D. Mnievskio, K. Prozoro, kun. Dmochovskio ir dviejų Kasciuškos generolų: G. Tašyckio ir Rom. Giedraičio; sekretoriavo Pavlikovskis. Deputacijos pareiga buvo susizinojimas su Prancūzijos valdžia ir Europos dvarais.

Veikiai deputacijoje kilo nesutikimai. Mnievskis, karštasai Eliās Tremo ir kun. Dmochovskis — partija tikrai demokratiškoji — ketino sukurstyti valsčionis prieš poniją ir iššaukti Lenkijoje socijališkąją revoliuciją, matydami visatiname despotų nupuolime atsivimą Lenkų tautos. Prieš tokias pastangas protestavo Prozoras, paskui-gi atžagareiviškoji iševių dalis apskelbė deputacijos nebėsant. Prozoras, Barss ir Vybickis suorganizavo naują deputaciją, bet ir senoji, radikališkoji, nepaliovė gyvavusi. Abidvi kreipėsi į konvenciją, palaikė prietikius su emigrantais Venecijoje ir su tėvyne.

Prancūzijos valdžiai patariant, abi delegacijas išsiuntė į Konstantinopolį Mikolą Kleofą Oginskį, hetmano broliavaikį, susitarti su Turkais, kurie rengėsi kariauti prieš Austriją, ir sutraukti iševius į Valachiją bei kuždinti prie konspiracijos Galicijos gyventojus.

Ksaveras Dąbrovskis nukakęs į Valachiją suorganizavo armiją iš 2000 vyrų įpuolimui į Galiciją, kur po įtekme Val. Dziedušyckio Krokuvoje sutverta paslaptinė konfederacija; toji-gi į Konstantinopolį pas Oginskį pasiuntė gen. Pr. Ks. Rymkievičių ir pulkauninką Vladą Jablonovskį.

Ir Varšavoje buvo "centrališkojo susirinkimo organizacija"; susizinoję su ja Gorzkovskis, bajoras iš Varmijos, ir jaunas Perles, beplatinantis revoliucijinę propagandą tarp valsčionių Galicijoje, iki tūlas savininkas Cišos (dabar Vėgrovo pav., Siedleco gub.) jo nesuėmė ir Austrijos valdžiai neišdavė. Perles kalėjime numirė, o Gorzkovskį, po 3 metų kalėjimo, išgujo iš Austrijos viešpatijos.

Tuomi tarpu generolas Jonas Henrikis Dąbrovskis (g. 1755), Direktoriumo rekomenduotas, Milane sutarė (9 d. 1797 m.) su Lombardijos valdžia sutverti lenkiškus legijonus įveikimui Austrijos ir kvietė lenkus pristoti prie legijonistų. "Prancūzų respublikos triumfai—rašė J. H. Dąbrovskis— yra mūsų vienintėlė viltis, par ją tikrai ir par sądarninkus teatgriebsime tas brangias ugnevietes, kurias apleidome su ašaromis". Tad gen. Karolis Kniazevičius (g. 1762 m.) su keleta oficerų atkako į Italiją, o ir pabėgėlių iš austrų armijos netrūko; į du mėnesiu Dąbrovskis buvo su Napoleonu sutaręs sukeldinti lenkus, chorvatus, slovincus, dalmatus ir vengrus, ir traukdamas į Bukoviną suvienyti su valakiškąją armiją Ksavero Dąbrovskio ir įsigriauti į Galiciją, kaip štai 1797 m. Prancūzija su Austrija sutarė taiką Campo Farmio ir Bonaparte liepė legijonui grįžti į Bononiją. Perpykęs Ks. Dąbrovskis su keleta oficerų kako į Peterburgą ir įstojo į caro Povilo armiją; jo įpėdinis Joakimas Denysko rods traukė į Bukoviną, bet tapo sumuštas. Tad ir jis grįžo namon, o Povilas, užuot konfiskuotųjų lobijų, dovanojo jam naujus. Visatinai šnekama buvo, kad Povilas projektuoja atnaujinti D. K. Lietuvos ir lenkų karaliją, kuridvi būtų su Rosija surišti dynastiškais ryšiais. Už tad dalis ir kareivių iš Valakijos sugrįžo namon, ypačiai kada Povilas paliepė Dąbrovskiu organizuoti Vilniuje lenkiškąją kavaleriją ir priiminėti buvusius lenkų oficerus atsakančiame jiems laipsnyje. Tačiau dalis kareivių labjaus revoliucijinio ūpo kako į Italiją ir ten pristoję prie itališkojo legijono.

Po sandaros Campo Formio lenkų legijonas įaugo į 7000 žmonių ir padalintas tapo į du: vienas po vada Kniazevičiaus, o antras po komanda Vielhorskio. Lenkams buvo liepta atkeršyti už nužudymą Prancūzų generolo Duphot par popiežiaus kariūmenę, užtai 1798 m. legijonas įsiveržė į Romą ir užėmė Kapitolino pylių. Kada Romos respublika buvo įsteigta, Dąbrovskis grįžo į Milaną, o Kniazevičius patraukė į Neapolį, kur tapo įkurta partenofejiškoji respublika. Potam Prancūzų armijos vadas Championnet pasiuntė Kniaze-

vičių į Paryžių nuvežti Direktorijatui neprietelių vėluvas.

Dabar Maskolija, Anglija ir Austrija susitelkė sunaikinti Prancūziją. 1799 m. maskoliai po Suvorovo vadovybe ir austrai įsiveržė į cisalpyniškę respubliką. Mūšiuose pas Legnano ir Magnano antras legijonas neteko 2000 žmonių, krito gen. Rymkevičius, ir apgulė Mantuos dar labjaus sumažęs, pateko į Austrijos nelaisvę. Tik 150 legijonistų kapitonas V. Aksamitovskis benuvedė į Prancūziją. Pirmas-gi legijonas po Dąbrovskio vadovybe ėmėsi su itališkais maištininkais; pas Trebbia 3-dieniniame mūšyje su Suvorovo kariuome neteko 1500 žmonių; po pralošos pas Novi ir po kitų mūšių šiaurinėje Italijoje beliko 800 žmonių, ir tapo priglauti prie generolo Suchet'o korpuso.

Bonaparte 9 d. lapkričio 1799 m. išvaikęs Direktorijatą įsteigė Konsulatą ir dabar kaip pirmas konsulis rįžosi atsigerbti koalicijai. Kniazevičiui ir Dąbrovskiui liepta buvo rengti naujus Lenkų legijonus. Kniazevičius surinko "padunojiškį" legijoną iš 1500 žmonių Kehl'iuje palei Rheiną, ir kovėsi su austrais Vokietijoje. Dąbrovskis Marsylijoje sutelkė 7000 liuosnorių ir kariavo Italijoje. Jau Dąbrovskis svajėjo apie suvienijimą legijonų ir įsigriovimą į Čekiją bei Galiciją, kaip štai Bonapartė Lunevillėje 1801 m. sutarė sanderbę su Austrija ir susitaikė su Maskolija. Į sąlygas įdėta tapo, kad "lenkiškųjų legijonų nebebus nei Italijoje nei Prancūzijoje"! Legijonai neberekalingi buvo Prancūzijai...

Itališkame legijone Lenkai pyko ir nenorėjo "kaip kad Šveicarai tarnauti už piningus", Kniazevičius Florencijoje pasidavė į dimisiją. Irzo ir Dąbrovskio legijonas: pasidarė projektą apleisti Italiją, po vada Dąbrovskio persikeldinti ant Moreos pussalio, ir ten pasilikti po ginklu Turkijos globoje. Tikėjosi, mat, kad tarp Graikų neužilgio kils revoliucija ir kad ten jie bus reikalingi visos žmonijos naudai. Bet Napoleonas pasiūlė lenkams naturalizuoties prancūzais ir tokiu būdu įeiti prancūzų kariuomenės eilėn. Sutiko. Legijonai tapo įkūnyti į prancūzų kariuomenę, kaipo regimentai 113-tas ir 114-tas. Dabar Bonapartė, galop gruodžio 1802 m. ir pradžioje 1803 m., 113-tą regimentą išsiuntė malšinti murinus ant salos Hayti (San Domingo), kur daugelis išmirė nuo geltondrugio, tarp kitų ir VI. Jablonovskis; daugelis krito mūšiuose, o kiti pateko į nelaisvę. Aršiausia buvo tiems, kurie, bėgdami su Prancūzais, pakliuvo į Anglijos nagus ir nuvežti tapo ant Jamaikos: išmirė jie ten nuo ligų ir vargo!

Tokia buvo liūdna pabaiga legijonų, kuriuose nemaža ir lietuvių tarnavo. Pridursime, kad legijonų giesmė "Jeszcze Polska nie zginęła" tapo tautiška lenkų giesmė. Legijonų vėlukai turėjo antrašą: "Gli huomini

liberi sono fratelli." Legijonai buvo Lenkams militariškąja mokykla. Ir vėlesniuose laikuose užtinkame nemaža užsitarnavusių legijonistų. "Lenkiškieji legijonai — sako Mickevyčius (*Les Slaves*, Paris, 1866) — toliaus tęsė lenkiškos istorijos veikalus, išlaikė tai, kas buvo gailėsnesnio senojoje Lenkijoje, ir savuose yščiuose turėjo ateities gemalą."

Lenkiškųjų legijonų pairimas apsilpnino įsitikėjimą Prancūzams ir daugybė emigrantų grįžo namon. Vybickis pasišventė savų vaikų auklėjimui. Už tai augti pradėjo prilinkimas prie caro Aleksandro I. Kuningaikštis Mikolas Oginskis, vienas iš karštųjų Prancūzijos šalininkų, su uolumu ėmė gerbti jaunąjį carą. Brutališkoji Moskvos politika laikų Katarinos II ir despotiškieji išsišokimai laikų Povilo I. užleido vietą mandagiam ir įlaidžiam valdymui užgrobtųjų provincijų. Gubernatoriais skyrė lenkus, ar bent lenkams prielankius. Šlėkta, turėdama savą organizaciją, atgavo savo senąjį polytišką ženklumą. "Lietuvoje — sako vienas iš anuometinių — iš draugiško atžvilgio Vilnius tuomet neapsileido kitomis sostapilėmis." General-gubernatorius gr. Bennigsen, apsivedęs su gražia lietuvaitė Andreikavyčiute iš namų, sutraukė į savo salionus daugelį lenkų ir sulenkėjusių lietuvių. Lietuviškoji aristokratija taipgi atidarinėjo duris skaitlingų salionų, "ir žibėjo juose — sako tas pats anuometinis — genorolienės Bagnievskienės ir Bagowood, Machvičienės ir tiek kitų, spiečiais gerbiančiųjų apspiestos jaunasai grovas Žeroslavas Potockis šimtais barstė ant puotų ir pokylių" (Pamiėtniki Kamertona). Kita provincija, kur virė draugiškas gyvenimas, buvo — Volynija. Kremieniec ir gražiuose volyniškųjų turtuolių namuose ponija skaitlingai rinkdavosi ant pabovų. Šlėkta besibovydama ir pasitenkinusi garsiai skelbė, kad jai geriaus "dabar, negu Lenkų laikuose, turime žymioje dalyje tai, ką mums tėvynė duodavo, o neturime sunkenybių ir pavojaus Humaniaus pjoynių nors be Lenkijos, esame lenkais." Dėlei keitinamos karės, skaitlinga Maskolių kariuomenė stovėjo Volynijoje. Vyriausias vadas, d. kniazius Konstantinas, lankė turtuolių namus ir lielinosi prie moterų, o jau tikru numylėtiniu moterų buvo jo favoritas generolas Baur. Visatinai šlėkta sutiko su kariuome, "į kurią jau daugelis kiltesnės jaunuomenės įstojo." Ir pats Aleksandras I atvirai ir daug šnekėdavo tuomet apie atkeldinimą Lenkų viešpatijos.

1804 m. Nepoleonas tapo Prancūzų cesoriumi. Po sušaudymui kuningaikščio D'Enghien caras Aleksandras įtraukė į koaliciją Angliją, Austriją ir Švediją. Prūsams prie koalicijos neprisidedant, kuningaikštis Čartoryskis, kaipo užrubežinių reikalų minystras Peterburge, patarė carui užimti prūsiskąją Lenkijos dalį, nuo Austrijos-gi įgyti Galiciją ir Lodomeriją ir apsiskelbti Lenkų karaliumi.

Carui patiko. Jau manoma buvo apie maištą po vada kuningaikščio Juozapo Poniatovskio. Bet.. Fridrikis Vilimas išsigando, užsikvietė carą į Berlyną, ir Potsdame ant Fridriko Didžio kapo abudu sutarė traktatą apsigynimui ir antpuolimui. Veikiai potam maskolių ir austrų armija tapo sutruškinta pas Slavkovo (Austerlitz) Moravijoje 1805 m. Santaika Pressburge atmainė visą politišką Europos sądėlį, bet Lietuvos nē Lenkijos dalykų nepalytėjo. Čartoryskis, apsigavęs savo polytikoje, pasidavė į dimiciją nuo urėdo ministro.

Kuningaikštis Ksaveras Liubeckis.

Dabar (1806)m.) Prūsai apskelbė karę Napoleonui. Bonaparte žinojo, kad Lenkų prisirišimas prie Prancūzų apsilpo ir kad daugelis patrijotų įtikėjo Aleksandru. Todėl jis, rengdamasi į karę, labjaus iškišo Lenkų reikalą. Maskolijos pusę laikė kuningaikščiai Adomas Čartoryskis, Mikolas Oginskis, Liubeckis, ir šiaip turtingoji šlėkta Lietuvoje ir Rusijoje. Bėdnesniejie, demokratai — emigrantai, pratę buvo mtayti Prancūzuose nešėjus liuosybės tautoms. Nuošalia rods dabar laikėsi generolas H. Dąbrovskis, pasilikdamas itališkoje tarnystoje. Už tai palivarkinė bajorija, gminos šlėktos, mieščionijis ir chlopai vis dar laukė, kada Prancūzai atneš jiems laisvę ir lygybę. Apie tai vis žinojo Napoleonas ir už tai jis rįzosi pašaukti kovon lenkus, ir liepė gen. Zająček'ui, pabėgusiam iš Olomnieco pylies, suformuoti pas Rheiną "šiaurinį legijoną" iš prūsiškų pabėgėlių ir liuosanorių. Po pergalės pas Jeną (1806 m.), užėmęs Berlyną, Napoleonas pakvietė į

maištą Prūsų užgrėbtąją Lenkijos dalį, kurią jis pavadino lenkiška, ir pakvietė dalyvauti kiltesnius Lenkijos vyrus. Berlyne Napoleonas išsitarė lenkų ponams taip: "jūsų likimas yra jūsų rankose. Ko milijonai žmonių nori, tai galiausiai įvykti turi. Apsiginkluokite visi; tegul bus jūsų patarlė — nepriklusnumas ar mirtis! Tuščių žodžių neužteks. Tiktai spēka tegal atbudavoti, ką spēka išnaikino; tiktai sutikimas pataisys, ką prapuldė nesutikimas. Kaip jusiškų pamatysiu 30000 po ginklu, tuojau apskelbsiu Lenkijos neprigulmingumą."

Kasciuška atsisakė dalyvauti, Napoleonui iš kalno neapskelbiant nepriklusmingos Lenkijos rubežiuose pirm 1772 m. su respublikoniška valdžia. Vienok į Berlyną atkako Dąbrovskis ir Vybickis ir par proklamaciją pašaukė tautiečius po Prūsais į maištą. Caras Aleksandras nerimo, Prūsus parėmė su armija 90.000. Jis užsimanė bent koku darbu parodyti savo siekinius. Į Tauragę, kur buvo jo vyriausioji kvatiera, jis pakvietė iš Volynijos gen. Kniazėvičių, kurs ten kaipo nuomotojas užsiiminėjo žemdirbysta. Caras sakėsi žadąs apskelbti atgrąžinimą Lenkijos, suorganizuoti lenkišką kariūmenę ir jam pavesti vadovystą. Bet kadangi Napoleonas su tuom buvo užbaigęs už akių, tai Kniazėvičius išvengimui naminės Lenkų karės, neapsiėmė.

Prancūzams užėmus Poznanių, Dąbrovskis telkė kariūmenę, o Vybickis organizavo administraciją, teismą, ir ypačiai rūpinosi armijos maistu. Did-Lenkija pradėjo kilti. Bet ir čion, Poznaniuje, kaip vėliaus ir Varšavoje, kilo tik šlėkta ir liaudis, bet ne Lenkų magnatai. Napoleonas tuomi nebuvo užganėdintas, ir todėl Varšavoje jis Lenkams pasakė: "Reikia pasišventimo, aukų, kraujo! Kitai visados būsite nieku". O Vybickiui Poznaniuje, girdamas jį už viską, ką atliko, pasakė: "bet aš nenoriu, kad tai tik minia jų chlopijos teprigulėtų; reikia, kad visa tauta, jūsų magnatai imtųsi ginklo". Varšavos gubernatorius Köhler, pakvietęs kuningaikštį Juozapą Poniatovskį įsteigti miliciją, pats par Vyslą perėjo ant dešiniojo kranto ir nudegino tiltą. Ant rytojaus į Varšavą įtraukė Prancūzai, ir atkako Napoleono švoogeris, Joakimas Murat. Napoleonas pats atkako į Poznanių. Lenkai visur kilo, ir šlėkta vadovavo legijonistai. Kovos linijoje dabar buvo į 18000 Lenkų. Napoleonui į Varšavą atvykus, Lenkai davė išgelbėtojams visąką: galvijus, javus, pašarą.

Napoleonas sumušo maskolius pas Pultuską ir kaimą Golymin; Varšavoje perziemavojus, kitamet įsiveržė į Prūsus. Po kruvino mušio pas Ylavą (Eylau), Gedana tapė apgulta ir pasidavė; birželyje pas Friedlandą tapė smarkiai sumušta prūsiškai maskoliškoji armija. Karaliaučius pateko Prancūzams, kurie stovėjo Panemunėje gatavi įsigriauti į Lietuvą.

Yra tai faktas, kad caras Aleksandras laike kampanijos 1807 m. kvietė į kvatierą Tauragėje legijonistų vadą Kniazevičių ant tarybų reikale atbudavimo Lenkijos. Ir tai faktas, kad Bennigsen, gerai Lietuviams žinomas Lietuvos general-gubernatorius ir vyriausias Maskolių armijos vadas 1807 m., visados pilnas pasirijimo, nors su rizika, kaip prieš mirtį caro Povilo, padrasintas monarcho pagyrimu po kovos pas prūsiškąją Ylavą, ketino ant savos rankos ir savo atsakymo apskelbti Aleksandrą atbudavotos Lenkijos karaliumi... Nėra abejonės, kad Lietuvą 1807 m. perbėgo galvaniška sriovė viliojančių ar gaivinančių vilčių, kurios budino šlėktą iš keliolikmetinio marazmo ir snaudulio. O caro jauna ypata Lietuvius labai asvėspi traukė (*St. Smolka*).

Jaigu ne Vybickis, sunku būtų buvę misti Prancūzų armijai. Bet ir Aleksandras atjautė karės sunkenybę. Lietuva, iš kurios labjausiai traukė maistą kariumenė, "nors nebuvo vieta karės, nepalyginamai daugias iškentėjo negu Prūsija, Prancūzų kareivijos užimta". O čia ir Austrija ėmė nerimastauti dėl savo lenkiškųjų valdinių, ir pasisekimas anglišku intrigu ant Iberiškojo pussalio lenkė Napoleoną greičiaus užbaigti tą karę.

Caras prašė santaikos. Tilžėje ant vidurio Nemuno abudu ciesoriu susitiko 25 d. liepos 1807 m., ir galiaus prileido prie taikos Prūsijos karalių. Pirmas ir dalis antro Prūsų užgriebimų pasiliko prie Fridriko Vilimo III (senos vaivadijos Pamarių, Malborgo, dalis Kulmijos ir kuningaikštija Varmijos); Baltastogės gi aprubė atiteko carui; Gedana permaintyta tapo į laisvą miestą su 2 mylių aplinke. Iš likučių įsteigta Varšavos kuningaikštystė su miestais: Varšava, Lomža, Plock, Kališius, Tornius, Gnieznas ir Poznanius. Kuningaikštijos sostą gavo Saksijos karalius Fridrikas Augustas, karaliaus Augusto III sūnus. O atbūdavoti Lenkiją "od morza do morza" Napoleonui nei į galvą neparėjo, ir už tai aktuose nei netapo pavartoti žodžiai: Polacy ir polski...

Varšavos kuningaikštystė susidėjo iš 1860 □ mylių su 2.400.000 gyventojų. Napoleonas pavedė ją savastin Saksų karaliui Fridrikui Augustui (g. 1750+1827). 22 d. liepos 1807 m. Napoleonas suteikė konstituciją ant papėdės prancūziškos ir lenkiškosios iš 1791 m. Nors katalikybė viešpatauja, tačiau kiti tikėjimai neapribuojami paliko. Kaimiečiai įgijo asabišką liuosybę (L'èsclavage est aboli), bet žemė pasiliko šlėktos rankose. Lenkų privilegijos tapo pokasavotos: visi lygtūs įstatymų akyse. Visus urėdus užima kuningaikštystės ukėšai. Visi aktai administracijos, įstatymų ir teismo rašosi tautiškoje Lenkų kalboje. Įvedino Napoleono kodeksą, paremtą ant papėdės lygybės; pripažino civiliškas sutuoktuves ir perskyras. Kariumenei bus 30000. Vienok po priedanga par-

lamentarizmo, karaliui buvo palikta neapribuota valdžia.

Į Varšavos kuningaikštiją įėjo ta Lietuvos dalis, kuri paskui nuolatos priklausė prie Lenkų Karalijos (Augustavo vaivadija), įsteigtos 1815 m. Vienos kongrese. "Kaimiečiai Lietuvoje, kurių vargas po 18-metinė Moskvos valdžia per ėmimą rekrūto ir kitokius apsunkinimus žymiai buvo pasunkintas, nuo seniai dūsavo, — pasakoja vienas iš anuometinių liudininkų (*Sybilla tuactwa polskiego*, Paryž, 1834) — tiokšdami liuosybės Užniamuniškių brolių ir-gi nekartą pabėgimu pas juos liuosybę ir dienas savo gelbėjo. Pradėjime karės, Prancūzų įsiveržime į Lietuvą, gadybę savo išliuosavimo regėjo". Kad vėliaus tai vis atsimainė, kalti yra plėšimai Napoleono armijos lietuviškai baltarusiškose provincijose.

Vos Lenkai ėmė liuosiaus atsikvėpti ir įvesdinti liaudžiai mokyklas, vos įsisteigė Varšavoje mokyklą tiesų, o 1809 m. ir mokyklą medicinos, kaip štai baltandyje 1809 m. Austrija apskelbė karę Napoleonui, ir kuningaikštis Ferdinandas įsigriovė į Varšavos kuningaikštiją "išvaduoti Lenkus nuo Prancūzų įveikimo". Kuningaikštis, Poniatovskis su austrais drąsiai kirtosi pas Rašyn'ą (čion krito kareivių mylimas pulkininkas Ciprijonas Godebskis). Tačiau Ferdinandas užėmė Varšavą. Tad Poniatovskis įsiveržė į Galiciją, ir galiaus užėmė Krokuvą. Visur tarp Lenkų organizavosi maištas. H. Dąbrovskis ir Hamilkaras Kosinskis trumpame laike surengė ginkluotus tuntus Did-Lenkiojje, kur Vybickis jiems gelbėjo kaipo valdžios komisorius. Gen. Fišeris, kuningaikščio Poniatovskio štabo šefas, guviai kieravyjo visą išsirengimą. Gen. Sokolnickis labjausia pagarsėjo toje kampanijoje. Taip ėsant, kuningaikštis Ferdinandas aplėido Varšavą, paėmęs 400.000 auksinių kontribucijos, ir vijosi Lenkų armiją Galicijon. Bet Napoleono pergalė pas Wagram pabaigė karę ir privedė prie taikos Šönbrunne. Dabar Varšavos kuningaikštija laimėjo vakarinę Galiciją, Krokuvą ir Zamoiskiškį cirkulą, visu labu 919 □ mylių ir 1½ milijono gyventojų. Maskolija, kuri toje kampanijoje buvo užėmusi daugias negu vyliugišką stoveng su korpusu 35.000 po vada kniaziaus Gorčakovo, o potam kniaziaus Galicyno, paėmė rytinę Galiciją: cirkulus Tarnopolio ir Zbaraziaus su 400.000 gyventojų. Dabar Lenkų kariumenė tapo padauginta iki 60.000.

Toks pasididininimas Kuningaikštijos labai neramino Maskoliją, kuri stengėsi nuo Napoleono įsgauti prižadus, kad jis neatbudavos Lenkijos. Bet sudermė, kokią buvo Maskolija sumanusi su Napoleonu, 1810 m., neįvyko, nesa Napoleonas, nors neketino atgrąžinti Lenkijos bet nė nežadėjo kariauti su tais, kurie tatau daryti mėgintų. Notoje pas kuningaikštį Cadore, kurs vedė karespondenciją tame reikale, Napoleonas pasakė: "Jaigu Lietuviai, arba kita kokia aplinkybė,

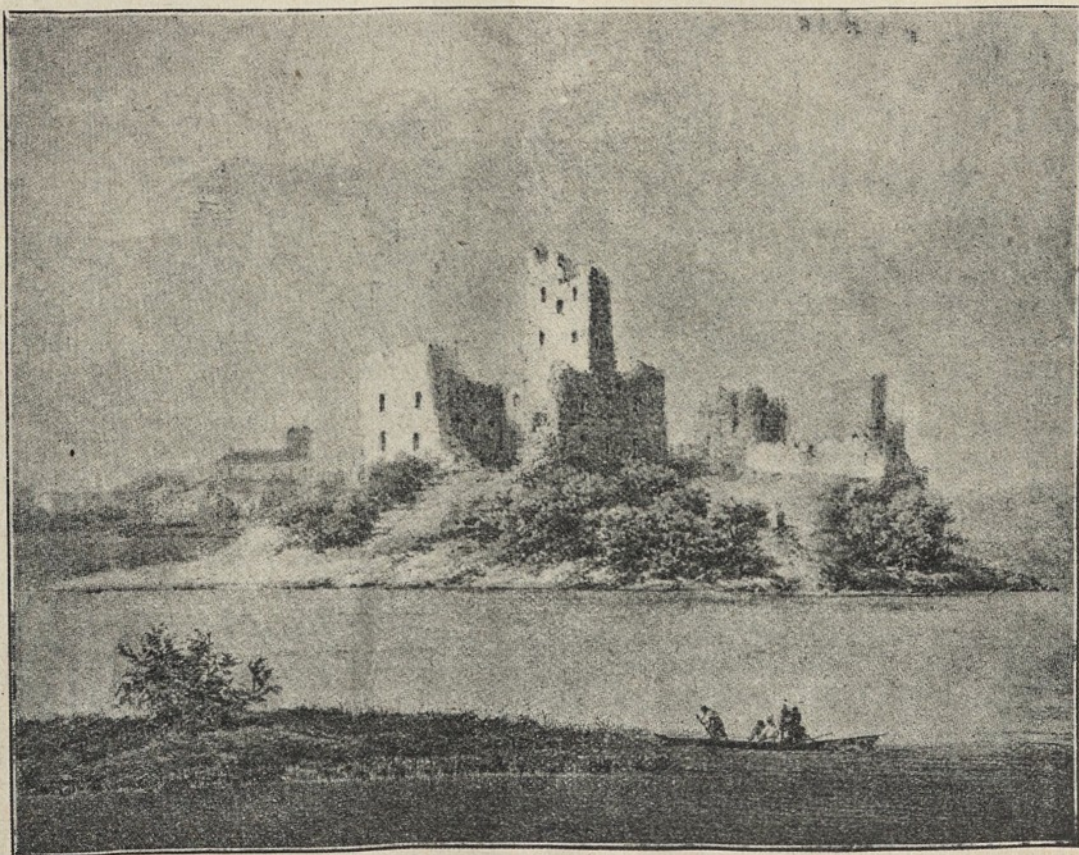
atgrąžintų Lenkiją, kam aš turėčiau prisiimti karę ir tam pasipriešinti?" Ir po Oldenburgo įkunyjimo į Prancūzų cėsoriją, caras reikalavo Rosijai bent dalies Varšavos kuningaikštijos, arba bent tokios prijungimo prie Saksonijos. Bet Napoleonas, laike audiencijos 15 d. rugpjūčio 1811 m. Rosijos ambasadoriui kniaziai Kurakinui pasakė: "Esmi pasirengęs visaip atlyginti Oldenburgo kuningaikščiui, bet nesitikėkite, kad tam kuningaikščiui atlyginsiu nuo Lenkijos pusės. Tegul geriausias būna karė. Niekados neatleisiu nė kaimo nuo Varšavos kuningaikštijos. Aš pasigalvoju už visumą (čielybę)". Mat Napoleonas, nors autokratas, linkėjo Lenkams savarankiškumą, ir todėl nuolat antrino, kad nuo pačių Lenkų priguli viešpatijos būtybė, o caras, nors žadėjo grąžinti Lenkiją, reikalavo beveik aklo paklusnumo.

Lenkuose kilo apšvieta. Sugrįžo jiems Jagielių akadēmija; Varšavos liceumas, iš kurio vėliau išdygo Varšavos universitetas, įgijo garsius profesorius. Gyventojams, kurių dabar buvo 3,780,000, vi-

sur buvo steigiamos pradžiamokslės mokyklos; įsikūrė "žemdirbių draugija" pakėlimui ūkės, taipgi "direkcija tautiškų lobių ir girių" sergėjimui tautiškos savasties. Stašyc įsteigė Kielčiuose kalnakasių įstai-gą, ir Kielčiuose atsirado kalnakasių akadēmija.

Tuomi tarpu Anglija naikino Maskolijos pirklybą ant jūrių, angliškoji laivynė sergėjo Baltijos jūres. Maskolių eskadronas, pasiūstas į Tajo, tapo perimtas. Maskolja, mat, gelbėjo išpildyti Berlyno dekretus, sulig kurių nutarta buvo uždaryti kontinentališkas rinkas Anglijai. Kilo nepasitenkinimas Maskolijoje, didelė kontrabanda ėjo per europiškas bei turkiškas provincijas. 1810 m. Aleksandras savo uka-zu atidarė uostus angliškiems produktams. Ir ka-galiaus Bernadotte iš Švedijos prašėsi caro pagalbos prieš Napoleoną, tasai užsimanė sutruškinti Maskoliją. Po meto didelės kaitros ir neužderėjimo išpuolė toji prancūziškai maskoliškoji karė 1812 m.

(T. b.)

Keistučio pilies griuvėsiai Trakuose.

V. K. Račkauskas.

Jonas.

(Paveikslai iš gyvenimo.).

Jonas užmigo. Sunkiū miegu užmigo.

Užvakar atvežta jis čia miesto ligonbučio vežime. Paėmė iš namų su perskelta galva ir be žado. Sumušė jį draugas, su kuriuo iš vieno kaimo atėjo, viename kambaryj miegojo ir gyveno, su kuriuo prie vieno darbo buvo.

Vakar gydytojas ilgai jį egzaminavo: klausinėjo krūtingę, žiūrėjo galvą, akis, pulsą. Jonas nieko nejuto, nieko neatsakinėjo. Jam vis viena.

— Smagenų uždegimas. — Trumpai pratarė gydytojas, tarsi pats į save.

— Iš jo nieko nebus, — pridėjo čia pat stovėjusi seselė, sena, liesa, augšta it kartė.

Gydytojas pažvelgė į ją ilgai.

— Tur būti... Par daug kraujo nustojo.

— Ne jis pirmas, ne paskutinis... — šaltai prasišiepė bejauslė sesutė. Jai žiūrėti į mirštantį žmogų buvo tiek pat, kiek ir mums, nemokantiems atjausti gamtos kentėjimų, į kertamą žemyn medį.

— Gaila, — pridūrė pasikeldamas nuo kedės gydytojas. — Jaunas žmogus... — paaiškino. Paėmė kepurę ir išėjo.

Sesutė nuėjo žiūrėti kitų ligonių. Jonas pasiliko vienas. Atmerkė akis, apsidairė. Niekas neužgavo jo minties — baltos sienos, aiški elektros šviesa. Ilgai jis žiūrėjo į sieną; prasižuokė, užmerkė akis ir suskaudusi mintis nunešė jį į praeitį, į kūdykystę, į tėvynę, pas savuosius.

— — — — —
— — — — —
— — — — —

— Mamulytė, aš eisiu pas Avizlį... ten taip gražu... žolė augšta... gėlių ten daug... Ar ieisi...

— Neik, Jonuti, ne... — atsako jauna, gyva, sveika ir daili mama.

— Aš noriu eiti į paavizlį...

— Maža ko nori, neieisi ir gana... — rūščiau tarė mama.

— Dėlko? — verkšlendamasis spiriasi Jonutis.

— Kad tu man vis ir lendi į akis, — ištikrųjų pykdama tarė motina.

Jonutis, vaikams žinomo pobūdžio vedamas, nusišluostė nuo akių ašaras, priėjo arčiau prie motinos, pabučiavo jai vieną ranką, paskui antrą...

— Mama, dėlko man draudi eiti pas Avizlį?

Suminkštėjo motinos širdis. Padėjo į šalį siu-

vinį, paėmė į delnus Jonučio geltoną galvelę, pakėlė ją ir įsiziūrėjo į žydrias akutes. Iš jų veržėsi prašymas, meldimas.

O lauke — gražumėlis neapsakytas. Paukšteliai čiulba, saulutė tik švaisto ir švaisto į visas puses savo auksinius spindulius, nelyginant jauna mergelė, vandenin įsilipusi, sidabrinis vandens lašus betaškudama. Paavizlyje — jaunam dar šeštus metus einančiam Jonučiu — gyvenimas. Vandeniūlis negilus, paupyje krūmų daugybė: karklai žiūrisi vandenin ir nardo jame savo pažemiais pasilikusias šakutes... Vanduo čiurkšlena tarp akmenų — akmenėlių, šnekučiuojasi, lyg nežinomos jame dvasios gyvena... Tinka Jonučiu žaisti Avizlyje, tik mama neleidžia jį eiti ten vieną: paslys sako, užsigaus vaikas... O juk jis jau vyras! Net žašinas bėga nuo jo, kaip jis paima ginti jį su vyte!... Ir visaip jį mama gąsdina nuo to Avizlio.

— Dėlko draudi? — nesiliauna klausinėjęs Jonutis. —

— Matai, vaikel, jai tu landysi tankiai į Avizlį, tai tave pagriebs Avizlaitis, — atsako mama, o jos veidu perbėga linksmi šypsna.

— O kas tas Avizlaitis?

Mama dar pirmą sykį pasigavo šį konceptą, kad atbaidyti Jonutį nuo upelio.

— Avizlaitis — tai yra Avizlio karalius, — pasakoja mama. — Jis gyvena giliai — giliai, po to didelio akmens, kur yra netol malūno, žinai... Jis yra didelis, storas, su ilga žalia barzda, mėlynu veidu ir raudonom akim... Baisus tas Avizlaitis... Kaip jis pasigauna vaiką — tai tuoj ir nusineša jį savan palociun vandenyje... O tas palocius — krikštolinis, grindis — iš gintaro... gražus... Ir tame palociuje kas rytas ir kas vakaras senam Avizlaičiui jaunos Undynės dainelės dainuoja...

— Tur būt gražu tame palociuj? — stebisi Jonutis.

— Gražu, kur nebus gražu! — gėrėsi motina piešiamu vaizdu. Ir jai gal atsimena laimingos kūdykystės dienos, mylinti motinėle ir jos skaisčios į teisybę panašios pasakos. — Labai gražu... Visokios zuvytės lakioja aplinkui... prikiša savo bukas nosytes prie krikštolinės sienos, pažiūrės vidun bailiom akutėm, pasukinėš akyvai plačia vuodegaite ir pašvyst! į šalį...

— O ar tu buvai kada tame palociuje? — žingeidauja Jonutis.

— Ne, nebuvo... Vandenyje mės negalime gyventi... Ten tik žuvelės gyvena, ir Avizlaitis su Undynėmis...

Ir pasakoja motina toliaus puikias pasakas apie Avizlaitį, paskui apie Girių Karalių ir kitokias gražiausias. Jonutis besiklausydamas užmiega, galvelę ant jos kelių pasidėjęs... Motina žiūri į tą galvą, glosto

mažas silpnas rankas, kurioms reiks vargas pakelti, sunkiai dirbti ir nesykį susizeisti kietoje kovoje už duoną.

Užsimįslyjo, užsiziūrėjo langan, išlėkė mintimis iš siauro savo kambarėlio į platųjį svieta ir, bėgdama juo, jokiu būdu negali apimti ir suprasti baisios ne-teisybės: dėlko bėdnei žmonės taip baisiai vargsta ir savo vaikams lengvesnio gyvenimo parengti negali? Ir sunku tai bėdnei motinai ... ir miela, glaudžiant prie savo kojų kūdykio galvą...

— — — — —

Dideli laukai, rugiais užsėti tęsėsi pakeliu. Rugiai augšti, kur už Jonutį augštesni. Varpos didelės svarios, ilgos... linksta žemyn.. Banguoja tie laukai, kaip jūros. Plačios ir ilgos vilnys tai pakelia nugaras, tai vėl nuleidžia. Auksu padabinti laukai! Puikus tas auksas... Jį nupjaus žmoneliai-vargdieniai, suriš, suvežs, iškuls, aruoduosna supils... Vieni jų, turtingesnieji, dalį parduos, iš kitos gi dalies, puikiai išvėtytos, keps baltą duonelę, valgys ją ir niekam ačiu netars: nė tai žemeliai, kuri rugį augino, nė saulei, kuri auksino, nė vargšui-žmogeliui, kuris savo prakaitu laistė... Kiti, bėdinieji, sumals rugius su diršėmis ir pelais, ir, tą duonelę valgydami, bučiuos ją, ir trupinėliui neduos nupulti žemyn... Koks tai skirtumas tarp mūsų! O kiek tokių skirtumų!...

Keliu tarpe rugių pašokėdamas eina Jonutis. Mama pasiuntė jį pas Lyleikienę. Jis neša tetai Lyleikienei į Desiatiną — taip Lyleikių vienasėdis vadinosi, kuomet Jonutis buvo mažas — medaus lėkštę. Bėga Jonutis, net medus varva lėkštės pašaliais. Jonutis pabraukia piršteliu ir nulaižo...

Kaip jam linksma bėgti! Tai raudoną kukalį nusiskina, tai žvirblį pabando pavyti, tai peteliškę nori čiuptelti...

Nuėjo pas Lyleikienę.

— Sveikas, Jonuti, pupti! — pasveikina jį teta Lyleikiene, augšta, balta, riebi, su baltom iki alkūnių atraitytom rankom, raudonu ant pečių nustumusiu nuometėliu, gera. — Medaus atnešei!... Koks tu geras!

Pabučiavo jį didelėm ir sultingom savo lūpom.

— Ką-gi aš tau duosiu už tiek medaus? Ko nori?

— Obuoļi...

— Gerai, balandėli, eiki sodnan, pasiskink!

— Tik raudoną...

— Raudoną, raudoną! Pats pasiskink!...

Nusiskynė Jonutis obuļi, pabučiavo teta ir tekinas pasileido bėgti namol.

Tik pribėgo prie kryžkelio ir nusiēmė mažą kepuraitę nuo galvos prieš Dievo Mūką, kaip iš už rugių

pasirodė Vylius, širmuku vežinas dailiame vežimėlyje,

— Sveikas, dėde! — pasveikino jį Jonutis.

• — O kur tu, pipiro sėkla, vaikščioji?

— Buvau pas Lyleikienę, o dabar einu namo...

— Gal važiuosi su manim į Pavirvitį?

Jonutis, vieton atsakyti ką, išoka vežiman ir linksmas važiuoja su Vylium, užmiršęs ir namus, ir Lyleikienę, ir raudoną obuļi.

Šnekasi dabar su Vylium, pasakoja jam, ką dabar daras, kaip Avizlis jo malūnėlį išgriovęs, kaip jis nuolatos, mamai nematant, Avizlaitį dabojas ir jokiu būdu pamatyti negalįs... Vylius klausosi, šypso po savo dideliais, pilkais ūsais. Geras tas Vylius, jis labai myli Jonutį: savo vaikų neturi, tad ir svetimi jam mieli. Jis visada šniaukia tabaką, — toks malonus kvapas eina nuo jo. Visa parapija godoja Vylių: jis ražančių gieda bažnyčioje. Jai kokį nedėdienį neateina giedotų — tai net pats klebonas Vyliaus pasigenda...

— — — — —

Ruduo. Šiandieną išskirtinai nedaili diena. Nuo pat ryto apsiniaukė; teisybė, nelyja, bet nedaug tetrūksta. Lapai ant medžių pagelto, ir tų pačių nedaug jau beliko: vėjas išnešiojo, išgainiojo, kaip vilkas nedabojamas aveles. Ir rugių senai jau neliko ant lauko. Dabar kaimas gano kiaules ant rugienos. Paskui ją suars, ir pasiliks išardyta žemelės krūtinė ant visos žiemos Vargšė ta mūsų žemelė! Kas jos nemindo, kas jos neardo? Visi. O kas myli žemelę, kas ją bučiuoja? Retas.

Dėlko mums rudenį darosi liūdna? Jūs, miestų gyventojai, įsilipę į dideles mūrines ir mēdines pastoges, nelyginant pelės į spąstus, miestuose gimę, miestuose augę, miesto nuodų prisigėrę, nė išmanymo neturite, kaip į mus, kaimų vaikus, veikia metų dalis... Bet dėlko rudenį darosi liūdna? Tur būti dėlto, kad gamta rudenį pasako žmogui: "Žiūrėk, dulke, viskas miršta, visam kam yra pabaiga: ir gražybėms, ir jaunimui, ir spėkai, ir visam, kas yra gyva... Viskas miršta, kad vietą kitiems užleisti... visi miršta, kad savo lavonais įtręsti dirvą kitiems, būsimiems gyviam... Niekas nebeatgims tame pat pavidale kokiame pragyveno sau paskirtą valandėlę... viskas turi mirtį tam, kad kiti gyventų..." O juk gyventi nori ir toks menkas vabalas, kaip žmogus; tad ir liūdna darosi, kuomet jo širdis užgirs gamtos saką apie mirtį.

Šiandieną Jonutis bėginėja kieme. Tik ką parbėgo iš žardienos, kur jis mėgsta šliaužti žemėn nuo kūgio šiaudų.

Antai par vartus įvažiuoja tėvas su vežimu torpių. Pasuko pas jaują. Sustojo prie jaujos galo, palei tvartą, kur sudedama torpės.

— Jonuk! — pašaukė. — Eik šia, mėtyk torpes iš vežimo.

Jonutis nubėgo, užlipo ant vežimo: par galą ant tekinio, nuo tekinio ant vežėčio ir sustojo šale tėvo.

Tėvas paima savo tvirtom rankom po tris, po keturias torpes ir mitriai svaido jas į aptvarą. Jonutis savo silpnom rankutėms vos apkabina vieną torpę, keturkampe, didelę, sunkią, ir meta, pamėgžiodamas tėvą. Retą torpę nepataiko įmesti. Rankutės įsmilko, pavargo ir, baigiant vežimą, kelių torpių neįsviedė gerai.

— Ak tu, liurbi! — Tarė tėvas. — Nemoki mėtyti torpių! Kas iš tavęs bus! O valgyti moki! Gerai... Nuvešiu tave į torpynę ir paskandysiu... Imesiu kaip katiną vandenin ir paskandysiu...

Tėvui arklius besukant Jonutis buvo belipęs iš vežimo laukan, kad kaip nōrs išrūkti.

— Palaukk, kur lipi? Sakau, kad važiuosi su manim į torpynę, o ten aš tave prigrirdysiu! — Nuduotai piktu balsu gąsdina tėvas Jonelį, kuriam net plaukai šiausiasi ant galvutės iš baimės.

Atsisėdo, nutirpęs, ir prisiglaudė prie virvių, kuriomis užpinta vežimo galas.

Sudundėjo vežimas vieškeliu; paskui pasisuko į minkštą, juodą kelelį ganyklomis torpynių linkui. Čia arkliai eina žingsniais: kempinių ir kensų daugybė.

Baisu Jonučiui pamįslyti apie juodą vandenį torpinėse.

— Tėte... — nedrąsiai ir tyliai atsiliepė vaikas.

— O ką?

— Tu neskandyk manęs, aš dar išpažintin turiu eiti. Juk dar nepriėjau... — drebančiu balseliu nori išsiprašyti nuo mirties.

Tėvas juokiasi Jonučiui nematant.

— Tas nieko nereiškia... Tu dar mažas, dideliu nuodėmių neturi... Gali mirti ir be išpažinties...

Dar baisiau pasidarė Jonučiui. Jis dar nesupranta, kad tėvas juokuoja.

— Tėte, o į kurią torpynę tu mane įmesi?

— Į tą, kurioje tu pernai paskandinai mano lenciugėlį...

Dabar Jonutis atsiminė pernykščią vasarą: jis bezaizdamas tėvo lenciugėliu įmetė jį torpynėn ir paskandino. Jam rodėsi, kad lenciugėlis į dangų įpuolė: vandenyje dangus atspindi. Jis taip pasakė ir tėvui, užklaususiam, kur dingo lenciugėlis:

— Į dangų įmečiau...

Privaziavo torpynes. Baisios, juodos duobės, su lygiai pjautomis sienomis: laipsniais, laipsniais.

— Tetušiuok, — verkdamas pradėjo Jonutis, — susimildamas, neskandink... aš tave taip myliu...

— O ką labjaus myli, ar mane ar mamą?

Tas klausimas Jonukui pasirodė keblus: baugu nuskriausti tėvą, gaila ir motinos.

— Ir tave myliu labjaus... ir mamą labjaus myliu...

Prasijuokė tėvas ir karštai, su meile nubučiaavo savo sūnų...

— — — — —
— — — — —

Senai tėvas pasimirė. Mirė dar jaunas būdamas. Ar pjovėjas, varydamas pievoje pradalgės, išskiria žoles? Jis kerta visas: ir jaunas, tik ką lapelius praskleidusias, ir paaugusias, pumpurus glaudžiančias, ir puikiai išbujojusias, į saulę prasijuokusias, ir tas, kuriuos sėklas išbarstė ir pačios nuo senatvės sukumpo ir pagelto. Pjovėjas nepaiso. Jam vis viena. Bile pradalgę išvarius, bile darbą atlikus... Taip lygiai ir mirtis... Ji neskiria: pasitaikė po jos dalgiu — guldė galvą! Vis viena, ar jaunas, ar suaugęs, ar savo amžėlį pragyvenęs. Niekam neatleidžia.

Pakirto jį ir Jonučio tėvą... Pakirtusi duobelėn įmetė ir ten joje supūdino.

Jonutis jau išaugo į Joną. Augštas, lygus, tiesus — už liepelį dailesnis. Tvirtas — tarsi jaunas aržuolas! Jis dabar namie gaspadorius ir galva. Motina jau rudens laiko susilaukė. Karštos ir neramios gyvenimo vasaros vėjų daužyta palinko, pečiai į kupra susimetė, galvos nebegali atkelti augštai. Jau minties akimi nebeišlekia, kaip kitą syk į svieta. Kur tau. Visa užsidarė savyje, savo grintelės dvasia ir gyvenimu gyvena...

Po sunkiam darbui sumigo visi Jono triboje. Sapnas-geradaris apkabino kūną ir dvasią, pridėjo savo gaivingas lūpas prie krūtinės ir įbučiuoja jon naują spėką ir drąsą...

— Kelkitės! Ugnis! Gaisras!

Tartum griausmas sužė už lango. Trenkė tas šauksmas, lyg perkūnas, į Jono galvą, apsuko ją liepsna, sviedė į šaltį. Pašoko Jonas vienmarškintis, išbėgo kieman. Sukilo visi namiškiai, aimanuodami ir Dievo pagalbos šaukdami.

Jono jauja su nesenai suvežtais javais jau baigė degti. Degė tvartai, staldai ir svirnelis. Liepsna laizė ir triobos stogą.

Užsidedė Jono širdis. Puolė staldan arklių išvestų: nebeprisė! Viską liepsna apėmė. Arkleliai tik spardo sieną, tik žvengia baisiai...

Nieko neišgelbėjo. Viskas žuvo. Ugnei vėjas pagelbėjo. Ką Jonas, jo tėvas ir seneliai krovė ir taupė visą gyvenimą, ilgą ir sunkų gyvenimą, tą ugnis vienoje valandėlėje suėdė, sulaužė sunaikino. Nieko neliko. Tik juodi, pelenų kruvomis padabinti, kaminai ir sienojai...

Prie jų — išblyškusi, veik žado netekusi motina. Žiūri į degėsius, linguoja seną galvelę, o iš raudonų akių riedi ašaros-perlai; skaudžios skriaudos išspaustos

ašaros! Prie juodų kaminų ir sienų — apdeges Jonas: rankos raudonos, sutinę, veidas apsvilęs. Jis gelbėjo mantą iš degančios savo triobos ir gesino kaimyno užsiėmusią triobą. Ta ir-gi sudegė...

Nėra didesnio kaimiečių-žmogui draugo, bet nė didesnio kaip kada ir priešų už ugnelę!

Po kelių dienų pas nuodeglius, šiaip taip sutvarkytus ir surankiotus, Jonas stovėjo su motina vienu.

— Mama, aš eisiu į Ameriką... Į porą metų užsidirbsiu piningų... sugrįšiu, triobėsius ištaisysiu ir vėl gyvensiva abu...

Motinos akyse šmėkla pasirodė; švystelėjo pro šalį, kad net suvilgė senas akis ir skaudžiai suraukė kaktą.

— O ką-gi aš viena čia veiksiu, Joneli?

— Pas Vylių apsigyvenk... Aš kalbėjau su juo... Jis ir mūsų gyvenimą pridabos... žadėjo pasirūpinti rendon atiduoti... Tau skriaudos nebus nuo Vyliaus... Jis geras mūsų prietelius...

— Žinau, sūneli, žinau... bet kaip aš viena, našlaitė?... O vai man! vai man!... — Balsiai verkia senelė, jausdama, kad jos mylimiausias ir vienintelė viltis bėga... — Ir kaip aš viena pasiliksiu?...

— Neverk, motina. Kitaip negalima... Aš galą gausiu čia dirbdamas prie žemės be pastogių... neištesėsiu... O ten užsidirbsiu... sutaupysiu kelis skatikus... Bus gerai... Ve, Rimšų Juozas į du metus pusantro tūkstančio parsinešė...

Pertikrinėja jis motiną, kaip galėdamas, kaip įmanydamas. Skaudu senutei su sūnumi skirtiesi, bet gi ką darysi: tokia jau likimo valia!

— Gerai, sūneli, eik... paliksiu viena... tavęs laukdama...

— Tik neverk, mamyte... Aš ne vienas einu, su Vilkų Pranu... Neverkk...

— Ne, neverkiu, žiurėk!... — Šypso į jį savo skaudžiau sopulingu veidu, kuriuo riedi ašaros. — Aš neverkiu, ne...

Prisiglaudė prie sūnaus krūtinės ir po valandėlei, tvirto peties pamylėta, nusiramino.

— Neverkiu...

— Mama, mylėk Vylių Zosę... Ji bus tau martė, kaip aš sugrįšiu... O ir manę atmink, gromatėlę paleisk... Aš neužmiršiu jūsų iki gyvas...

... Už savaitės Jonas išėjo Amerikon. Išėidamas nubučioavo rankas motinai, Vyliui ir Vylienei, meiliai ir graudingai atsisveikino su raudonveide, mėlynake Zose Vyliute... Vakare, niekam nematant, pasiėmė iš sodno dziupsnį žemės, į skiautę įsirišo ir ant krūtinės tarsė relikviją užsikabino: jis labai mylėjo savo žemele.

Iškeliavo visų lydėdamas; lydėjo jį motinos širdis,

kaimynų geriausiai linkėjimai ir nekalta Zosės meilė.

Ne vienas išėjo: ėjo podraug su Vilkų Pranu...

— — — — —
— — — — —

Nieko pasaulėje nėra amžino. Tik laikas yra amžinas. Jis neturi nė pradžios, nė pabaigos... Ką koksai galiūnas — apkabino mūsų žemę — kamuolėlį su visais jos trupiniais — gyvūnais, pritraukė prie savęs ir privertė visus girdėti jo pulso tvanksojimą... Tiesiasi ta neišmatuota begalinė platybė, tas laikas, kurio nesuprantame, ir mes jame maudomės, žūname, kentime, džiaugiamės... Tam laikui nėr saiko... Tiktai mes, trumparegiai gyvūnai, iškeldami save į padanges paikioje savo didybėje, užsimanėme tą laiką matuoti... net mastą jam išgalvojome... Ir tą mastą padalinome į amžius, metus, mėnesius, savaites, dienas, valandas... Bet ką reiškia tie mūsų mastai prieš begalybę?...

* * *

Jau treji metai sukako, kaip Jonas dirba Amerikoje. Jis anglį kasė... Urvuose dirbo... nesykį mirko vandenyje iki juostai... nesykį grėžė skylę kietoje akmeninėse anglies sienose gulščia, ant pilvo, purve... Kiek sykių prisieidavo, uždėjus skylėje dinamito šūvį, bėgti pasilenkus žemame urve, kad tik toliaus pabėgus ir išsisaugojus nelaimės nuo šūvio...

Daugybė jaunų žmonių žūvą anglies kasyklose. Šimtais, tūkstančiais... Lendi ryto metą urvan ir nežinai ar išėisi iš ten gyvas...

Sunkiai uždirbtas skatikas!... Jai žmogus išrastų teisingas darbai svarstyklės, tai vienas sunkiai uždirbtas darbininko skatikas atsvertų daugelį dykaduonių žmonių gyvenimų.

Treji metai sukako, kaip Jonas iškeliavo iš savo tėviškės. Vakar išleido gromatėlę motinai ir Zosei, kad už kelių dienų važiuoja tėvynėn... kad veža su savim du tūkstančių rublių, kuriuos surinko vargais negalais, ir kuriais išstatys puikius triobėsius, o į juos įves savo motiną ir Zosę... Grįžta tėvynėn — kiek saldaus jausmo tame žodyje, kiek meilių vaizdų pagimdo vien prisiminimas apie ją!... Laimingas Jonas, kad jis gali grįžti Tėvynėn!...

Laimingą jaunystę su jos auksinėmis svajonėmis! Šiandiena Jonas visą dieną praleido mieste. Grįžo pavakariais, nusipirkęs laivakortę, ir parsinešė iš banko visus piningus.

Įdėjo juos skrynelėn ir išėjo pas kaimynus atsisveikinti.

Po valandėlei sugrįžo ir užėjo Vilkų Praną, skubinai pašokusį šalim nuo Jono skrynelės, kuri buvo atvožta.

—Pranai! — nesavu balsu suriko Jonas. — Ką darai?

— Ko rėkauji? — šis atsiliepė.

— Ko ėjai į mano skrynutę?

— Ar sapnuoji? Kas tau darosi?

Jonas pajuto, kad po jo kojomis grindis linksta, kad iš jo rankų norima išlupti trijų metų kruvinas darbas, prakaitas, atsidėjimas, puikiausios svajonės, brangiausi norai. Jautė vidų šaukiantį balsą:

— Gink! Neduok! Atimk!

— Prana, — sušuko — duok pinigų! užmušiu jai neduosi. . . . Užmušiu, kaip šunį. . . .

— Nelysk! — ginėsi Pranas.

— Duok! — puolė į jį Jonas, tarsi tėvas, norėdamas išgelbėti vaiką iš mirtino pavojaus. . . .

Pranas kirto kaž-kuo sunkiu Jonui per galvą, šoko į šalį ir išbėgo laukan. Jonas perpuolė ant žemės su perskelta galva. Namie nieko nebuvo. . . .

— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —

Ligonbutyje ramu ir tylą begalinę. Kur-ne-kur ligonis sudejuoja ir jo balsas, aido sparnais pakeltas augštytyn, apsisuka tarp sienų, pasiekdamas kiekvieną kampelį.

Tame kambaryje, kur Jonas guli, yra dar du ligoniu. Vienas jau taisosi, geryn eina; antras gi kas kartas silpnyn alsuoja. Jo valandėlės surokuotos. Jau ketvirta diena kaip Jonas čia guli, ir niekas neturi vilties, kad jis išliks gyvas. Jaunatvė nepasiduoda mirčiai, dar spiriasi prieš šaltą amžinatį, bet nieko: amžinaties durys palengvėliai atsidaro ir tamsa apsupa Jono širdį. Jis nieko negirdi, nieko nemato.

Vidurnaktis. Kanakur toli, mieste pašalyj, sunkiai alsuoja traukinys, veždamas pilnus vagonus anglies. Ten yra ir Jono darbo dalelė! Kaž kur bokšte įtaisytas laikrodys vienodu skambiu balsu muša dvyliktą. Vėl tylą. . . . Gaidys pragido. . . . Kaip keista. Iš kur čia gaidys, kaimo laikrodėlis? Ir ko jis čia? Ar kad ligoniams apie laiko žingsnius pranešti?

Jonas neramiai sujudėjo lovoje.

Jauna — jau nebe ana bejauslė — sesuo pribėgo prie lovos, pasilenkė ir įsiklausė į Jono alsavimą. . . . Sunkiai alsuoja, kaž-kas knarkia krūtinėje. . . .

Atmerkė akis. . . . Jam mylimoji pasirodė. . . .

— Zose. . . . — led ištarė sukepusiom lūpom. . . .
— Zose!

Visa savo spėka pasirėmė ant alkūnės, pusiau pasikėlė lovoje ir knarkiančiu balsu ištarė:

— Mama, mylėk Zosę. . . . ji bus tavo marti. . . .

Perpuolė ant priegalvių ir aptilo. . . .

Ant rytojaus Joną išnešė ligonbučio sargai į numirėlių kambarį. . . .

IX. 1910.

Victor Hugo.

Vertė Žemės Vaikas.

Notre Dame de Paris.

(Paryžiaus Švenčiausioji Panelė).

ROMANAS.

(Tasą.)

Apie tai sunku yra duoti supratimas mūsų gadyneš skaitytojui. Išveizdinkit sau visą eilę veidų, panėšinčių visokioms geometriškoms figuroms, nuo trikampio iki trapecijai, nuo konuso iki daugkampiu; visokie gymiai, kokie tik gali apsireikšti ant žmogaus veido, nuo tuštybės iki užsiganėdinimui; visokis amžius, nuo kūdykystės iki žilai senatvei; visokių gyvūnų profiliai; nuo miškinio žvėrio iki paukščio snapui, nuo kiaulės galvos iki šunies snukiui. Atveizdinkite sau visokius išgamas ir ličynas, einančias pro šalį visa eile, ir jūs įgysite nors mažutėlį supratimą apie buvusį reginį.

Visi džiaugėsi. Dingo skirtumai tarpe žiūrovų; visi susiliejo į bendrą ir džiaugsmingą triukšmą. Veidai, paeilui pasirodantys skylėje, veikė lyginai kaip deguliai, svaidomi augštytyn iš degančio laužo. Iš įsiutusios gaujos lėkė į erdvę plojimai delnų ir klyksmai, nelyginant kibirkštį iš žaizdro.

— Ho! Ho! velnias nemato!

— Aure, žiūrėk koks snukis!

— Tas niekur netinka!

— Ehe! šio bėdnelio ausis negali išlįsti. . . .

Ir taip toliaus, ir taip toliaus.

Vienas tik Grenguaras tame minios įsiutime užsi laikė rimtai. Jis pasiryžo kovoti su netikusiu likimu.

— Varykite toliaus! — vėl sušuko aktoriams, toms kalbančioms mašinoms; paskui pradėjo vaikštinėti priešais murmulinį stalą.

Deja, jis vienas tik ir žiūrėjo savo veikalą. Publika atsuko į sceną tiktai nugaras.

Staiga visa salė suplojo delnais. Popiežius likosi išrinktas.

— Ura! ura! ura! — rėkė visos gerklės iš visų pusių.

Ištikrųjų neregėtas ir įstabus snukis pasirodė skylėje. Po visų tų veidų, kurie buvo rodomi viršų, skylėje ir kurie neužganėdino publikos, reikėjo kas nors visai nepaprasto, kad žmonės priimtų ir pagirtų. Patsai Koppenolis nesiliovė iš džiaugsmo, o Klopenas Truljefu, dalyvavęs lenktynėse, prisipažino sumuštu. Męs nesiiimame aprašyti tą trikampę nosį, tą išžiodintą burną, panašią į arklio kanopą, tą mažutę kairiąją akelę su užslinkusiu žemyn rudu antakiu, panašiu į šerius, kuomet dešinioji akis žuvo didelės karpos pridengta

Dantys buvo kreivi, dalis jų išlaužyta, ir panešėjo tvirtovės sienų dantims. Ant susproginėjusios apatinės lūpos vienas dantis buvo nusileidęs, kaip iltis. Į dvi dali perdalintas smakras, o ypač visas gyvuliško veido gymis, talpinęs savyje ir gudrybę, ir nusistebėjimą, ir nuliūdimą, kėlė tarpe žmonių velnišką džiaugsmą ir kvatojimą, nuo kurio drebėjo langai ir sienos Teisdarystės Rūmė.

Visi geidė prisitarti prie kopyltaitės. Iš tenai triumfališkai išvesta naujai išrinktasai bloznu popiežius. Bet tuokart minios džiaugsmas perėjo visus rubžius. Tas snukis buvo tai tikras žmogaus veidas.

Tikriaus sakant, visa ta žmogaus stovyla panešėjo į kaž-kokią grimasą. Didelė galva pridengta kūgiu sudraikytų rudų plaukų; didelė kupra ant nugaros ir mažesnė ant krūtinės; kojos buvo taip juokingai gantos pertaisytos, kad keliai glaudėsi viens prie kito; o žiūrint į jas iš priešakio, atrodė jos panėšiomis į du nugaromis suglaustu pjautuvu; didelės letenos ir milžiniški delnai. Ir podraug su tuo kaž-kas tame nežmoniškame kūne sakyte sako apie spėką, mitrumą ir drąsą; keistas prieštaravimas gantos įstatymui, reikalaujančiam, kad spėka, kaip ir dailumas, paeitų iš dalių harmonijos. Toksai tai buvo popiežius, kurį apsirinko bloznai.

Tarytum paėmė ir sulauzė į šmotelius milžiną, o paskui sulipdė by kaip.

Kaip tik ant kopyltėlės slenkščio pasirodė ta ciklopui panėšinti figura, nekruanti, tvirta ir beveik su vienodu platumu ir augštumu, žiupone pusiau raudoname, pusiau fioletiniame, padabintame sidabriniais skambalėliais, minia tuojaus jį pažino ir sušuko vienu balsu:

— Tai — Kvazimodo, bažnyčios varpininkas! Tai — Kvazimodo, Dievo Motinos katedros kuprius! Kvazimodo kreivasis! Kvazimodo kreivakojis! Ura, ura!

Matomai vargšas turėjo daugybę vardų.

Moteris net akis užsidėjo rankomis, jam pasirodžius.

— O, bjauri bezdžionė! — šuktelėjo viena.

— Tai velnias! — tarė kita.

— U! bjaurus kuprius! Jis gali sugadinti!

— Pfu! kad tu sudegtum!

Gi vyrai — atžagariai, jie džiaugėsi ir plojo delnais.

O Kvazimodo, iš kurio visi taip džiaugėsi, vis stovėjo ant kopyltėlės slenkščio rūstus, nepakrutinamas, užsimąstęs ir pavelijo miniai daryti iš jo juokus.

Vienas mokinys pribėgo prie jo visai arti ir prasijuokė tiesiog į jo veidą. Kvazimodo užsiganėdino tuo, kad pagriebė jį skersai kūno ir sviedė, nelyginant kamuolėlį, į minią, tyliai, žodžio nepratardamas.

Koppenolis net pašoko iš džiaugsmo, taip jam patiko tasai Kvazimodo pasielgimas. Jis priėjo prie jo:

— Siekiu dūšia, kad niekadose savo gyvenime nesmi regėjęs panašios bjaurybės, kaip kad tu esi. Tave būtų

galima pasodinti ant popiežiaus sosto pačioje Romoje, ne tik Paryžiuje.

Tai tardamas padėjo jam ant peties ranką. Kvazimodo nesikrutino. Koppenolis tęsė toliaus:

— Su tokiu išgama, kaip tu, aš sutikčiau ir paūžti, nors prireiktų ir daug pinigų išleisti... Ką tu apie tai manai?

Kvazimodo neatsakė nieko.

— Po velniais! — sušuko pančekininkas, — ar tu apkurtai, ar kas yra?

Kvazimodo ištikrųjų buvo kurčias.

Tuo tarpu jam jau įkirėjo Koppenolis su savo kalba; tatau atgrėžė jis į jį savo snukį ir taip sugriežė dantimis, kad milžinas flamandas pasitraukė nuo jo atbulas, kaip buldogas nuo katino.

Tuokart apie Kvazimodo susirinko būrys žiopių, stovėjusių gana toloku. Kanakokia pagarba ir baimė apvalė aplink jį vietą bent ant penkiolikos žingsnių į žėdną pusę.

Tūla senė paaiškino Koppenoliui, kad Kvazimodo yra kurčias.

— E! juk aš jį pažįstu, — sušuko Žeganas, nulipęs žemyn, kad geriaus apžiūrėjęs Kvazimodo, — tai varpininkas nuo mano brolio archidiakono bokšto. Sveikas, Kvazimodo!

— Jis kalba, kuomet nori, — aiškino senė. — Jis apkurto nuo varpų balso. Jis nėra nebylis...

Tuo tarpu visi elgetos, lakėjai, raštininkėliai ir mokiniai nuėjo pas teisėjų spintą, kur buvo sudėta bloznu popiežių tiara ir mantija, pasiūta kaip ir tikrojo popiežiaus rūbai. Kvazimodo pasivelyjo apsirėdyti į viską be jokio pasipriešinimo, net su tūlu pasididžiumu. Paskui užsodinta jis ant išdabintų naštų. Dvylika bloznu brolijos sąnarių pasikėlė jį ant pečių. Ir kaž-kas panėšaus karčiai pasityčiojimo šypsai pasirodė ant ciklopo rūstaus veido, kuomet jis paregėjo pas savo baises kojas visų tų puikiai užaugusių, dailių ir mitrių žmonių galvas. Paskui triukšminga ir apdriskusi procesija pradėjo eiti iš salės, kad, sulig papročio, apeiti visas vidurines rūmo galerijas, o paskui išeiti ant gatvių ir kryžkelių.

V ESMERALDA.

Su tikru pasigerėjimu turime pasakyti, kad visą laiką, kuriuo atsibuvo viršiaus aprašytieji dalykai, Grenguaras ir jo veikalas buvo savoje vietoje. Aktoriai lošė, autorius klausėsi. Jis apsirato su triukšmu ir pasiryžo eiti iki galui, nenustodamas vilties, kad publikos atidžia turės grįžti prie scenos. Ta viltis dar karščiaus užsidegė, kuomet jis pamatė, kad Kvazimodo, Koppenolis ir visa gauja, rinkusi popiežių, pradėjo eiti laukan. Visi juos sekė.

— Puikiai! — tarė jis pats sau. — Visi triukšm-dariai, ant galo, išeis...

Apgailėtina tikrai, kad visa publika ir buvo iš tų triukšmadarių. Į vieną minutę salė pasidarė tuščia.

Pasiliko, teisybę sakant, dar keletas moterų, senių ir vaikų, pavargusių nuo to triukšmo ir bildesio. Ke-li jauni vyrai vis dar sėdėjo apžergę palangius ir žiūrėjo į plečių.

Ką-gi, — pamanė Grenguaras, — čia dar pa-siliko kai-kas, jie girdės mano veikalo užbaigą. Tei-sybė, nedaug čia jų, bet užtat jie — išrinktoji publika, suprantanti literatūrą.

Po valandėlei Grenguaras pamatė, kad muzika, tu-rėjusi griežti pačioje interesingiausioje veikalo vie-toje, išėjo podraug su bloznų popiežiaus procesija.

— Praleiskite šitą vietą, — tarė jis aktoriams.

Staiga vienas mokinių, sėdėjusių ant palangio, su-šuko:

— Draugai, Esmeralda, Esmeralda ant pliačiau!

Tas žodis turėjo magišką veikmę. Visi, kas tik dar buvo pasilikęs salėje, puolėsi prie langų, besigrabstyda-mi ką pakliuvo.

Iš gatvės aidas atnešė delnų plojimų griausmą.

— Kas tai da Esmeralda dar?! — šuktelėjo Grenguaras, laužydamas sau rankas iš nusiminimo. — Ak tu Dieve mano! tai žiopsojo į estradą, o dabar kars-tosi ant langų! ...

Jis atsigrėžė į estradą ir pamatė, kad vaidinimas jau likosi pertrauktas. Buvo tai toje pat valandoje, kuomet turėjo pasirodyti Jupiteris su savo griausmais ir žaibais. Dabar gi jis stovėjo nepasikrutindamas apačioje.

— Mišėl Žiborn! — sušuko poėta, nebesusivaldyda-mas, — Ką tu ten darai? ar tai tokia tavo rolė? Lipk viršun!

— Negaliu! — atsakė Jupiteris: — pavogė kopė-čias.

Grenguaras pažiūrėjo ir pamatė, kad taip ir buvo. Susinešimas su scena buvo pertrauktas.

Tai buvo paskučiausias smūgis. Poėta pakėlė ii jį su nusizeminimu.

— Velnias jus nemato! — tarė į aktorius, — jai man bus užmokėta, tai ir jūs gausite.

Ir nuėjo, žemai galvą nuleidęs; bet-gi paskutinis, nelyginant generolas, netekęs savos armijos.

Lipdamas žemyn vingiuotais Rūmo trepais, murmė-jo panosėje:

— Tai asilų ir idijotų būrys, tie paryžėnai. Ateina pasiklausyti misterijos, ir visai jos nesiklauso. Jie žiūrėjo į viską: į Klopeną Truljefu, į kardinolą, į Koppenolį, į Kvazimodo, į patį velnią, o misteriją paliko be jokios atidžios! Aš atėjau, kad paregėti veidus, o mačiau tikrai nugaras. Kaip tai viską reikia poėtai pakelti!

II.

I. IŠ CHARIBDOS Į SCILLĄ.

Sausyje naktis užstoja labai greitai. Jau visur ant gatvių buvo tamsu, kuomet Grenguaras išėjo iš Rū-mo. Toji tamsybė jam patiko; jis skubinosi pasislėpti į mažai teapgyventus skersgatvius, kad, niekam netruk-dant, filozofiškais protavimais užgydyti žaizdas, ku-rias gavo poėtos saumeilė. Beto filozofija buvo vie-nintėlė jo prieglauda, nesa jis nežinojo, kur reiks per-nakvoti šią naktį. Nenusisekus vaidinimui Teisdarybės Rūme, jis nedrįso grįžti savo būtan, už kurį tarė šian-dieną užmokėsiąs savininkui, nesa buvo jau išsiskolinęs už pusę metų ir prizadėjo apmokėti, kaip tik gaus pinigus už savo misteriją. Valandėlę pastovėjo, užsi-mąstęs apie tai, kur čia prisiglaudus ant nakties, ir prisiminė, kad pereitą savaitę, eidamas gatvę la - Savatri pro šalį parlamento nario namų, matė prie durų akmeni-nį laiptelį, padarytą tam, kad lengviau būtų užšokti ant arklio. Dar ir tuomet jam buvo atėjus galvon mintis, kad tas akmuo gali būti puikia priegalve elgėtai ar poėtai.

Jis padėkojo Apveizdai už tą laimingą mintį; bet toj pačioj valandoj, kuomet jam reikėjo pereiti plečių, jis pamate, kad visa minia su bloznų popie-ziumi užėjo jam už akių žibintuvais, baisiais riksmiais ir muzike, kuri turėjo žaisti laike misterijos. Ta procesija užgavo jo saumeilės žaizdas ir jis nubėgo į šalį. Suskaudusiam dėlei literatiško nepasisekimo visa, kas tik priminė apie šventę, erzino jį ir gamino fi-zišką skausmą.

Jis norėjo pasukti į kitą gatvę, bet tenai bėgio-jo vaikai su žibintuvais ir rakėtomis.

— Kad tuos visus fejerverkus velniai pagriebtų! — tarė Grenguaras ir, pasukęs į šalį, nuėjo linkui upės, pasieniais karaliaus sodnų, purvina neišgrįsta paupio gatve.

Laiks nuo laiko poėta žiūrėjo į Sėną, tekėjusią arti jo kojų, ir nejučia apėmė jį baisi pagunda.

— O! — sušuko, — su koku pasigėrėjimu aš pasiskandinčiau, jai tas vanduo nebūtų toks šaltas!...

Ant galo jis priėjo iki netikėtam nutarimui.

Kadangi visur jį persekiojo toji šventė ir net čia, toje tuščioje paupio gatvėje, pasiekė jį rakėtų ki-birkštis, tad jis šoks tiesiog į gerklę pasilinksmini-mams. Jis eis į Grevo plečių.

— Bent pasišildysiu, ten nuėjęs, pas kurį nors laužą, — gal ir man teks trupinėlis nuo milžiniškų cukrinių skydų, kuriais miestas padabino stalus pa-vaišinimui liaudies už dyką....

(B. t.).

Gyvenimo Atbalsiai.

(Chronikos lapai).

Čenstachavos stebūklingoji vieta, kaip jau mes tēmijome iš visų lietuvių laikraščių, tapo neapsakomai skaudžiai įgelta atsitikusios tenai žmogžudystės ir šventvagystės. Aprašinėti to viso smulkmenas mums nėra reikalo, nesa tai plačiai atliko mūsų savaitiniai laikraščiai ir savo laike ganėtinai supažindino skaitančiąją visuomenę su visu tuo bjauriu atsitikimu. Tik mums būtų svarbu pažvelgti į tai, kaip užsiziūrė į šį dalyką įvairios mūsų sriovės, o ypač ką apie tai sako pati dvasiškija.

Visupirmu turime žinoti, kokią rolę atlošia Čenstachava Lenkijos gyvenime. Šiandieną — jai bent tik istorišką. Bet kitą sykį — buvo tai Lenkijos brangumynas, jos dvasiškoji širdis. Laikams virtus kitokiems, Čenstachava pasiliko, anot lenkų, sargu jų kultūros liekanų, vieta, kurioje lenkų liaudies širdis vienijasi, į kurią visos Lenkijos akys yra atkreiptos, kaipo į šventą ir skaisčiausią kalną. H. Senkevičius savo "Trilogijoje" pasakė gana aiškiai, kaip Čenstachava buvusi kitą syk svarbi ir brangi Lenkijos vieta. Šiandien, kuomet žmonių mintys jau nebegali ilgiaus užsilaikyti siauruose tikybos rėmialiuose, kuomet laisvas manymas veržte veržiasi į visus gyvenimo apsi-reiškimus, Čenstachava lošė ir kitokią rolę: jos vardu dvasiškija naudojosi sulaikymui žmonių prie senovės, apsaugojimui jų nuo negeistinų laisvų įtekmių. Mes čia neminėsime apie milžiniškus turtus ir šiandieną plaukiančius Čenstachavon Panelės Švenčiausios gerbei; nors tų turtų dalį atneša ir lietuviai, keliaudami šventon vieto, tai sveikatos, tai laimės jieškodami.

Ir toje tad vietoje, į kurią visi žiūrėjo su dievobaimingomis mintimis, atsitiko bjauriausia žmogžudystė. Vienuolis užmuša savo brolių; jam merdėjant suteikia dar absoliuciją, arba nuodėmių išrišimą, pasiremdamas tuo, kad, anot bažnyčios mokslo, kuningo, nors jis būtų ir didžiausias prasikaltėlis, darbas ir malda yra geri ir Dievui tinkanti. Maža dar to. Tas pats vienuolis Macochas su anuo užmuštuoju broliu ir kitais vienuoliais buvo apvogę "stebūklingąjį" paveikslą; išlupo brangius akmenis, suvogė auksą ir sidabrą. Vogė ne tik nuo žmonių, prigaudinėdami juos "dvasiškomis" priemonėmis, bet stačiok paprastų vagišių ke-
liais.

Tų faktų akyvaizdoje kiekvieno žmogaus galvoje gali kilti mintis: kas čia kaltas? Ar už Macochą ir jo sėbrus galima kaltinti jų draugai vienuoliai? Ar nėra kaltas čia patsai tikėjimas, kurio globoje išauga tokios anomalijos? Žinoma, jai šis atsitikimas Čenstachavo-

je būtų tik pirmas bažnyčios historijoje — mes gal ir ir nežinotume, kas reikia atsakyti ant tų užklausimų. Bet čia nėra pirmas faktas. Pačioje Lenkijoje yra buvę panašių faktų. O apie vakarinę Europą, kur vienuolynų daugybė, ir kalbos nėra! Bažnyčios historija pilna panašių ir dar bjauresnių faktų. Tatai mes žinome, kaip juos suprast ir aiškinti.

Bet mums įdomu, ką apie tai sako mūsų dvasiški-ja. Amerikos kuningų leidžiamas ir redaguojamas "Draugas", kitų laikraščių užkabintas už tylėjimą apie Čenstachavos baisybes, pasisakė nenorįs ir nelaikęs reikalingu aprašinėti skandalus, nesa pilna esą skandalų laikraščiuose ir be Čenstachavos. Puikus pasiteisinimas! Seinų "Šaltinis" nekaltina ir paties Macochą. Anot jo, nėra kaltas Macochas, bet laisvamaniai, kurių mokinimas privedė Macochą prie panašaus pasielgimo su stebūklinguoju paveikslu, prie lytinių santykių su broliene, prie nužudimo brolio. Žinoma, jai tokio sanprotavimo keliu norėtume eiti, tai ir kuningai girtuokliai bei paleistuviai, kurių randasi visur, ir tarpe Amerikos lietuvių kuningų nestokuoja tokių, irgi nėra kalti: juos iš kelio veda laisvamaniai! Ką pasakyti "Šaltinis" apie "doros" apaštala kun. Juodišų, kuriam ir "Draugas" ir "Katalikas" puikius nekrologus parašė, jai jo gyveniman pažvelgtų? Tur būti Juodišų irgi laisvamaniai iš kelio išvedė! Keista "Šaltinio" logika!

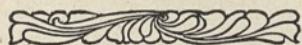
Mums yra aišku, kad tai, kas įvyko dabarties Čenstachavoje, nėra pirmas atsitikimas. Beto žinome, kad kaip katalikų taip ir kitatikių vienuolynai iš didesnės dalies buvo ir yra didžiausių nedorybių lizdu. Kitą sykį, kuomet vienuolynai buvo labdarybės ir iš dalies, apšvietos centrais — jie gal ir buvo reikalingi bei naudingi. Bet šiandieną jų gyvenimui nerandame doro tikslo. Yra tai dykaduonių, tinginių ir ištvirkėlių lizdai, o kaipo tokie — jie turi būti visai prašalinti iš dabartinės draugijos: atgyvenusiems daigtams vietos nėra!

* * *

Japonijoje įvyksta negerai dalykai, kaip kad yra buvę Maskolijoje kruvinosios "laisvės" metu. Laikraščiai praneša, kad neseniai Japonijoje suimta burys žmonių, kaltinamų už pasikėsinimą ant Mikado (Japonijos Imperatoriaus) gyvasties. Iš suimtųjų 26 ypatos yra pasmerktos mirtin: dras Denijiro Katoku, jo moteris ir 24 socialistai. Teisė juos specialiai Mikado suorganizuotas teismas. Pažangieji Japonai atsišaukė į Amerikos ūkėsus, prašydami, kad šie siųstų protestus Japonijos ambasadoriui Washington'e D. C., gal tokiu būdu aniems nuteistiems pasiseks išsigelbėti nuo mirties. Scranton'o (Hyde Park'o) lietuviai 20 lapkričio turėjo viešą susirinkimą ir prakalbas, kur

vienbalsiai priimta liko rezoliucija, protestuojanti prieš nežmonišką ir neteisingą Japonijos valdžios pasielgimą. Tas protestas pasūstas ambasadoriui.

— Vilniaus „Vilties“ skiltyse vienas Lietuvos kuningų (kun. P. K.) rašo apie priežastis, dėlėi kurių kuningai neprisideda darbu prie rinkimo piningų Lietuvių Mokslo ir Dailės Draugjos Namams pastatyti. Svarbiausia anot autoriaus priežastis — kuningai prisibijo, kad su laiku, kuomet namas jau bus išstatytas, jis gali pavirsti dvasiškijos priešų centru. Kun. P. K., ragindamas kuningus dirbti jai ne labiau tai ant lygių su pašaliniais inteligentais šiame atvėjuje, ramina juos, kad paskui taip dalykas bus galima pakreipti, kad užžiūrėjimas Tautiško Namo pateks į dvasiškijos rankas.

Bibliografija.

Dangus ir Žvaigždės, Populiariška lekcija iš astronomijos. Rusiškai parašė V. Lunkevičius, vertė V. Musteikis. Spauda ir lėšos „Vienybės Lietuvininkų“, Brooklyn, N. Y. 1910. 26 pusl., kaina 10c.

Nėra lengva tokis mokslas, kaip astronomijos dalis apie dangų ir žvaigždes sutraukti į brošiurėlę nuo 26 puslapių. Ypač nėra lengva dėlto, kad astronomijos mokslą aiškinant populiariškoje kningutėje, reikia dar prirengti skaitytojas prie to aiškinimo. Tas-gi bent iš dalies atsiektą kningelėje „Dangus ir Žvaigždės“. Pastebėtina tai, kad autorius vienur sako, kad iš „tikro

chaoso,“ buvusio gilioje senovėje, Sutvertojo valia pasidarė ir dangus, ir žvaigždės, ir žemė, ir mėnuo. Iš čia matoma, kad autorius laikėsi arti biblijos pasakojimų apie pasaulės pradžia. Kitur vėl mini apie tvaną, įvykusį „tuo laiku, kaip žemė aušo, tebelekiojusi pasaulyje vandens garai taip-pat aušo, kietėjo ir pavirto pagalios į rūką ir debesį.“ Anot autoriaus po tvanui „saulės spinduliai prasimušė prie žemės. Vandenyje ir ant žemės pradėjo atsirasti gyvuliai ir augalai.“ Ten buvo biblija, čia jos nebėra. Ir populiarizuojant yra reikalaujama teisingumas ir konsekvencija. Vertimas atliktas gana rūpestingai; kningelė dėlėi lengvo stiliaus mielai ir lengvai skaitoma.

K. Vairas.

Socialdemokratų Mokslo Pamatai. Parašė K. Kautsky. Iš vokiečių kalbos vertė P. Kovas. Turtu ir spauda „Kovos“, Philadelphia, Pa., 1910. 54 pusl., kaina 20c.

Pažvelgus atgal, sociologiškas romanas. Edward Bellamy. Vertė Pranas Siulelis. Spauda ir lėšos „Vienybės Lietuvininkų“, Brooklyn, N. Y. 1910. 356 pusl.

Mažoji arba Prūsiškoji Lietuva 19-me šimtmetyje. Parašė J. Šliupas. „Laisvosios Minties“ leidinys. 1910. 21 pusl., 10c.

Magdalės Marija, apysaka. Parašė Karolis Vairas. Spauda ir lėšomis „Kataliko“, Chicago, Ill. 1910. 75 pusl.

Humoras ir Satyra, Lietuviams laisvo laiko praleidimui ir saldiems juokams surinko juokų mylėtojas. Spauda ir lėšomis „Kataliko“, Chicago, Ill. 1910. 158 pusl.

Nuo 'Laisvosios Minties' Administracijos.

„Laisvosios Minties“ kningų krautuvėje (1401 N. Main Ave., Scranton, Pa.) turime pardavimui puikius tikrai artistišškai atliktus D-ro Jono Šliupo paveikslus.

Paveikslai yra dvejopi: ant storos baltos popieros — po 10c. vienas, ir ant storos spalvuotos popieros — po 25c. vienas.

Reikalaukite ilgai nelaukdami, nesa paveikslų nedaug teturime. Užsirašantiems „Laisvąją Mintį“ pusei metų dar duodame dovanų kningomis už 50c. ir minėtą paveikslą ant baltos popieros, užsirašantiems metams — duodame kningų už \$1.00 ir paveikslą ant spalvuotos popieros.

„L. M.“ Administracija.

The Lithuanian Monthly Magazine “LAISVOJI MINTIS”

(FREE THOUGHT)

Published on the 28th of the month
preceding month of issue.

At Chicago, Ill. & Scranton, Pa.

BY

The Lithuanian Publishing Association “LAISVOJI MINTIS”

President A. GRYBAS. Treasurer Dr. J. ŠLIUPAS.
Secretary V. K. RAČKAUCKAS.

Yearly Subscription Rates.

In the United States.....	\$2.00
Foreign Countries.....	\$2.50
A single copy.....	20c.

Advertising Rates On Application.

“LAISVOJI MINTIS”
3252 So. Halsted St.,
1401 No. Main Ave.,
CHICAGO, ILL.
SCRANTON, PA.